

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет бізнес-технологій та економіки

(повне найменування інституту, назва факультету)

Кафедра економіки та митної справи

(повна назва кафедри)

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему: «Вплив нетарифних обмежень на динаміку експорту аграрної продукції України до країн ЄС»

Виконав

студент 4 курсу, групи БТЕ-1912
спеціальності 292 «Міжнародні економічні
відносини», ОПП «Міжнародний бізнес»

(код і назва напрямку підготовки, спеціальності)

Гусак Д.А.

(прізвище та ініціали студента)

Керівник Лазнева І.О.

(прізвище та ініціали)

Рецензент _____

(прізвище та ініціали)

м. Запоріжжя
2026 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет: бізнес-технологій та економіки

Кафедра: економіки та митної справи

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Спеціальність: 292 «Міжнародні економічні відносини», ОПП «Міжнародний бізнес»

Галузь знань: 29 міжнародні відносини

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри, к. держ. упр.,
доцент

_____ Андрій СОКОЛОВ

“ _____ ” _____ 20__ року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ БАКАЛАВРСЬКУ РОБОТУ**

Гусак Данііл Андрійович

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Вплив нетарифних обмежень на динаміку експорту аграрної продукції України до країн ЄС»

керівник роботи Лазнева Ірина Олександрівна, канд. істор. наук, доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від «05» травня 2026 року № 216

2. Термін подання здобувачем роботи 01 червня 2026 р.

3. Вихідні дані до роботи: законодавчі акти України та регламенти ЄС, офіційні матеріали WTO, FAO, DG AGRI, статистичні бази даних Eurostat та Державної служби статистики України, річні аналітичні звіти мережі швидкого оповіщення RASFF, релізи профільних асоціацій, та аналітичні доповіді НІСД

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1) Теоретичні засади формування нетарифного регулювання експорту продукції

2) Аналіз експорту аграрного сектору України до країн ЄС та вплив нетарифних обмежень

3) Напрями мінімізації впливу нетарифних обмежень на експорт аграрної продукції України до ЄС

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
11 рисунків, 18 таблиць

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	Прийняв виконане завдання
I розділ	доц., к.і.н. Лазнева І.О.	08.04.2026	26.04.2026
II розділ	доц., к.і.н. Лазнева І.О.	06.05.2026	20.05.2026
III розділ	доц., к.і.н. Лазнева І.О.	18.05.2026	31.05.2026
Нормоконтроль	доц., к.і.н. Лазнева І.О.	01.06.2026	06.06.2026

7. Дата видачі завдання 10 березня 2026 року**КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН**

№ з/п	Назва етапів бакалаврської роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми	11-14.03.2026	
2	Підбір літератури та вивчення літературних джерел	14-24.03.2026	
3	Складання плану роботи	24.03.2026	
4	Виконання вступу	22.03. - 28.03.2026	
5	Виконання розділу 1	08.04. - 25.04.2026	
6	Виконання розділу 2	06.05. - 20.05.2026	
7	Виконання розділу 3	18.05. - 31.05.2026	
8	Формулювання загальних висновків	22.05. -04.06.2026	
9	Оформлення роботи та проходження нормоконтролю	01.06. -06.06.2026	
10	Одержання відгуку та рецензії	01.06. -06.06.2026	
11	Подання остаточного варіанту роботи на кафедру	06.06.2026	

Здобувач

(підпис)

Гусак Д.А.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Лазнева І.О.

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

КБР: 89 с., 18 табл., 11 рис., 1 дод., 80 джерел.

АГРАРНИЙ ЕКСПОРТ, ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ, МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ, НЕТАРИФНІ ОБМЕЖЕНЬ, СТАНДАРТИ ЯКОСТІ, ЦИФРОВІЗАЦІЯ.

AGRICULTURAL EXPORT, FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY, EUROPEAN UNION, INTERNATIONAL TRADE, NON-TARIFF RESTRICTIONS, QUALITY STANDARDS, DIGITIZATION

Об'єкт дослідження – закономірності та особливості формування експорту між Україною та Європейським Союзом в умовах дії нетарифних обмежень.

Предмет дослідження – механізм регулювання та транскордонна взаємодія суб'єктів ЗЕД у процесі адаптації аграрного сектору України до нетарифного режиму ЄС.

Мета роботи – комплексне теоретико-методологічне обґрунтування та емпіричне оцінювання характеру впливу нетарифних обмежень Європейського Союзу на формування експортних потоків аграрного сектору України в умовах воєнного стану та розробка стратегічних напрямів мінімізації некомерційного тиску на український аграрний експорт.

Методи дослідження – метод теоретичного узагальнення та ретроспективного аналізу – при дослідженні генезису моделей некомерційного регулювання торгівлі; компаративний та системно-структурний аналіз – для дослідження елементів дворівневої інституційної структури нетарифного контуру ЄС; статистично-економічний аналіз – для оцінювання динаміки, товарної концентрації та географічних зрушень аграрного експорту у воєнний період; SWOT-аналіз – для комплексної оцінки адаптаційного потенціалу національного АПК.

З'ясовано економічний зміст, функції та еволюцію моделей нетарифного регулювання у міжнародній торгівлі. Обґрунтовано інституційну структуру та правові механізми некомерційного контуру ЄС, сутність регуляторного тиску санітарних, фітосанітарних та технічних заходів. Проаналізовано сучасний стан, товарно-галузеву структуру та географічні трансформації аграрного експорту України до ЄС у воєнний період. Розроблено стратегічні напрями гармонізації національних стандартів та модернізації виробничих процесів в умовах євроінтеграції. Обґрунтовано багаторівневу архітектуру державної підтримки та інфраструктурної оптимізації агроекспорту в умовах воєнних обмежень.

This study clarifies the economic substance, functions, and historical evolution of non-tariff regulation models in international trade. It substantiates the institutional structure and legal mechanisms of the EU's non-tariff framework, elucidating the regulatory pressure exerted by sanitary, phytosanitary (SPS), and technical barriers to trade (TBT). Analyzing the current state, commodity-sectoral structure, and geographical shifts in Ukraine's agricultural exports to the EU, the paper assesses the transition toward a logistics-oriented trade model during the wartime period. Furthermore, the study outlines strategic paths for harmonizing national standards and modernizing production processes amid European integration. Finally, it substantiates a multilevel architecture for state support and infrastructural optimization of agro-exports under wartime restrictions, driven by financial and institutional incentives alongside the border "single window" model.

ЗМІСТ

Завдання на кваліфікаційну бакалаврську роботу.....	2
Реферат.....	4
Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень.....	7
Вступ.....	8
1 Теоретичні засади формування нетарифного регулювання експорту продукції.....	12
1.1 Економічний зміст та еволюція нетарифних обмежень у міжнародній торгівлі.....	12
1.2 Нетарифні бар'єри ЄС та механізм регулювання експорту аграрної продукції.....	24
2 Аналіз експорту аграрного сектору України до країн ЄС та вплив нетарифних обмежень.....	35
2.1 Сучасний стан, структура та тенденції розвитку аграрного експорту України до ЄС.....	35
2.2 Вплив нетарифних обмежень ЄС на функціонування та адаптацію аграрного сектору України.....	47
3 Напрями мінімізації впливу нетарифних обмежень на експорт аграрної продукції України до ЄС.....	56
3.1 Гармонізація стандартів та модернізація аграрного сектору України в умовах євроінтеграції.....	56
3.2 Стратегічні напрями підтримки аграрного експорту України в умовах поглиблення співпраці з ЄС.....	66
Висновки.....	74
Перелік джерел посилань.....	78
Додаток А Теоретико-методологічні підходи вчених до трактування нетарифних обмежень.....	88

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ

Автономні торговельні преференції	АТМ
Аграрно промисловий комплекс	АПК
Аналіз небезпек та критичні контрольні точки	НАССР
Генеральна угода з тарифів і торгівлі	GATT
Генетично Модифіковані Організми	ГМО
Генеральний директорат з питань охорони здоров'я та безпечності харчових продуктів	DG SANTE
Генеральний директорат з питань сільського господарства та розвитку сільських територій	DG AGRI
Екологічні, соціальні та управлінські критерії	ESG
Експортно- кредитне агентство	ЕКА
Європейський Союз	ЄС
Європейське агентство з безпеки харчових продуктів	EFSA
Єдина наднаціональна цифрова платформа Європейського Союзу	TRACES NT
Зовнішньо- економічна діяльність	ЗЕД
Конференції ООН з торгівлі та розвитку	UNCTAD
Малі та середні підприємства	МСП
Механізм коригування вуглецевих викидів	CBAM
Міжнародна організація зі стандартизації	ISO
Міжнародна сертифікація сталого розвитку та вуглецевого рівня	ISCC
Поглиблена та всеосяжна зона вільної торгівлі	DCFTA
Продовольча та сільськогосподарська організація ООН	FAO\ФАО
Санітарні та фітосанітарні заходи	SPS
Світова організація торгівлі	COT \WTO
Спільна аграрна політика ЄС	CAP
Технічні бар'єри у торгівлі	TBT

ВСТУП

У сучасних умовах глобалізації світового господарства та поглиблення міжнародної економічної інтеграції зовнішня торгівля аграрною продукцією набуває стратегічного значення для забезпечення економічного розвитку держав, зміцнення продовольчої безпеки та підвищення конкурентоспроможності національних виробників. Для України аграрний сектор є одним із ключових драйверів економіки, формуючи значну частку валютних надходжень, експортного потенціалу та міжнародної спеціалізації країни. Особливого значення розвиток аграрного експорту набуває в умовах трансформації зовнішньоекономічних зв'язків України та активізації євроінтеграційних процесів.

Актуальність теми дослідження посилюється також сучасними умовами функціонування економіки України в період воєнного стану, масштабної деформації традиційних морських логістичних маршрутів та руйнування критичної інфраструктури. Внутрішній ринок Європейського Союзу перетворився на безальтернативний вектор реалізації національного аграрного потенціалу, сформувавши у 2024–2025 роках понад 58% сумарного обсягу національного аграрного експорту. Запровадження Європейським Союзом режиму автономних торговельних преференцій («торговельного безвізу») забезпечило безпрецедентну лібералізацію митно-тарифних інструментів, проте водночас виявило феномен структурно-регуляторної асиметрії: стрімке скасування ввізних мит супроводжується паралельним посиленням інтенсивності некомерційного тиску.

Сучасна архітектура єдиного ринку ЄС базується на концепції «регуляторної торговельної політики», де ключовим фільтром доступу та інструментом наднаціональної конкуренції виступає модель «торгівлі через стандарти». Жорсткі санітарні та фітосанітарні заходи, що контролюються на основі оцінок органу Європейського агентства з безпеки харчових продуктів,

імперативні вимоги технічного регулювання ТВТ, Регламенти щодо наскрізного відстеження, походження сировини «від ферми до столу» та обов'язкова цифрова верифікація вантажів у системі TRACES NT формують високий бар'єр входу для національних підприємств.

Ситуація ускладнюється перманентною екологізацією торговельної політики ЄС у межах стратегії Європейського «зеленого» курсу, поступовим поширенням вуглецевого коригування, а також інфраструктурною і процедурною неспроможністю прикордонних постів контролю, що генерує приховані логістичні втрати. За таких обставин подолання нетарифних обмежень слід розглядати не як штучний протекціоністський бар'єр, а як єдиний стимул для глибокої модернізації, декарбонізації та підвищення глобальної конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу.

Теоретичні та практичні аспекти міжнародної торгівлі, нетарифного регулювання та розвитку аграрного експорту досліджували як зарубіжні, так і українські науковці: Бхагваті Дж. Н., Болдвін Р, Хукман Б., Костецький М. Беззубченко О., Бондаренко П., Губа М., Бутенко О., Кот О., Козуб В. Кропивко М., Мельник Т., Панасейко І., Подра О., Петришин Н., Ноджак Л., Шубравська О. Водночас динамічність змін у торговельній політиці ЄС, трансформація системи міжнародного регулювання та нові виклики для українського аграрного сектору зумовлюють необхідність подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Таким чином, актуальність теми дипломної роботи визначається необхідністю комплексного аналізу впливу нетарифних обмежень на формування експорту аграрного сектору України до країн ЄС, оцінки сучасних проблем адаптації українських виробників до європейських вимог та обґрунтування перспективних напрямів розвитку аграрного експорту в умовах європейської інтеграції.

Метою дослідження є комплексне теоретико-методологічне обґрунтування та емпіричне оцінювання характеру впливу нетарифних

обмежень Європейського Союзу на формування експортних потоків аграрного сектору України в умовах воєнного стану та розробка стратегічних напрямів мінімізації некомерційного тиску на український аграрний експорт.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

а) з'ясувати економічний зміст, функції та еволюцію моделей нетарифного регулювання у міжнародній торгівлі;

б) розкрити сутність регуляторного тиску SPS/TBT заходів та кількісно-адміністративних лімітів на аграрному ринку;

в) проаналізувати сучасний стан, товарно-галузеву структуру та географічні трансформації аграрного експорту України до ЄС;

г) розробити стратегічні напрями гармонізації національних стандартів та модернізації виробничих процесів в умовах євроінтеграції;

д) обґрунтувати багаторівневу архітектуру державної підтримки та інфраструктурної оптимізації аграрного експорту в умовах воєнних обмежень.

Об'єктом дослідження є закономірності та особливості формування експорту між Україною та Європейським Союзом в умовах дії нетарифних обмежень.

Предметом дослідження є механізм регулювання та транскордонна взаємодія суб'єктів ЗЕД у процесі адаптації аграрного сектору України до нетарифного режиму ЄС.

Методи дослідження. У процесі написання роботи застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання: метод теоретичного узагальнення та ретроспективного аналізу – при дослідженні генезису моделей некомерційного регулювання торгівлі; компаративний та системно-структурний аналіз – для дослідження елементів дворівневої інституційної структури нетарифного контуру ЄС; статистично-економічний аналіз – для оцінювання динаміки, товарної концентрації та географічних зрушень аграрного експорту у воєнний період; SWOT-аналіз – для комплексної оцінки адаптаційного потенціалу національного АПК; абстрактно-логічний та

графічний методи –для моделювання архітектури державної підтримки та візуалізації логістичних процесів.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблена у дипломній роботі тривекторна архітектурна модель державної підтримки (фінансовий, інституційний та інфраструктурно-логістичний блоки) можуть бути безпосередньо використані Міністерством економіки, довілля та сільського господарства України, Держпродспоживслужбою при веденні зовнішньоторговельної дипломатії та розбудові спільних пунктів пропуску «єдиного вікна». Для суб'єктів приватного агробізнесу практичну цінність мають прикладні рекомендації щодо впровадження «цифрового НАССР » та адаптації до екологічних трендів ринку ЄС.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі акти України та регламенти ЄС, офіційні матеріали WTO, FAO, DG AGRI, статистичні бази даних Eurostat та Державної служби статистики України, річні аналітичні звіти мережі швидкого оповіщення RASFF, релізи профільних асоціацій, та аналітичні доповіді НІСД.

Апробація результатів бакалаврської роботи. 1 тези доповіді за матеріалами X науково-практичної конференції «Інклюзивний розвиток національної економіки: глобальні тенденції, можливості України та роль агропродовольчого сектору» 2026 р. м. Київ. Публікація відображає основні результати роботи.

Структура роботи. Робота складається з вступу, 3 розділів, висновків; містить 89 сторінок тексту. Перелік джерел посилань включає 80 найменувань.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НЕТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТУ ПРОДУКЦІЇ

1.1 Економічний зміст та еволюція нетарифних обмежень у міжнародній торгівлі

Сучасний розвиток міжнародної торгівлі характеризується поглибленням глобалізаційних процесів, посиленням економічної взаємозалежності держав та активізацією міжнародного руху товарів і послуг. У цих умовах зовнішньоторговельна політика виступає ключовим інструментом забезпечення національних економічних інтересів, підтримки конкурентоспроможності внутрішніх виробників та захисту стратегічних секторів. Особливого значення набуває регулювання торгівлі аграрною продукцією, оскільки цей сектор безпосередньо пов'язаний із забезпеченням продовольчої безпеки, стабільністю внутрішнього ринку та формуванням експортного потенціалу держави.

Упродовж тривалого періоду основним інструментом державного впливу на міжнародні торговельні потоки виступали тарифні методи, насамперед мито. Однак у другій половині ХХ століття, внаслідок лібералізації торгівлі під егідою Світової організації торгівлі (СОТ), відбулося поступове зниження рівня тарифного захисту в більшості країн світу [1, с. 43- 45]. Це зумовило активне поширення нетарифних методів регулювання, які стали альтернативним інструментом контролю доступу іноземної продукції на національні ринки.

Нетарифні обмеження в сучасних умовах відіграють важливу роль у формуванні міжнародних торговельних потоків, оскільки істотно впливають на обсяги експорту та імпорту, рівень конкуренції, структуру міжнародної спеціалізації та економічну поведінку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності [2, с. 3112]. Особливо активно нетарифні заходи застосовуються розвиненими країнами. Країни Європейського Союзу (ЄС) застосовують

нетарифні заходи, у сфері регулювання аграрного ринку, де високі вимоги до безпечності та якості продукції поєднуються із захистом внутрішніх товаровиробників [3, с. 580].

У науковій літературі поняття «нетарифні обмеження» трактується поліаспектно. У широкому розумінні вчені Беззубченко О. А., Бондаренко П. В., Губа М. О., Панасейко І. М. , Подра О. П., Петришин Н. Я., Ноджак Л. С. [4-6]. визначають «нетарифні обмеження» як сукупність заходів економічного, адміністративного, технічного та правового характеру, які обмежують або регулюють зовнішню торгівлю без використання митних тарифів. На відміну від тарифних інструментів, які мають переважно фінансовий характер і безпосередньо впливають на ціну товару через систему оподаткування, нетарифні заходи часто мають прихований або непрямий механізм впливу. Цю точку зору поділяють вчені Корнева Т. В., Тищенко В. Ф., Найдено О. Є., Остапенко В. М., Шевчук С. В. [7-9].

У документах Конференції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD) нетарифні заходи визначаються як політичні інструменти (за винятком звичайних митних тарифів), що можуть мати економічний вплив на міжнародну торгівлю товарами через зміну обсягів торгівлі, цін або обох показників одночасно [10]. Такий підхід підкреслює їх багатофункціональний характер та здатність трансформувати структуру міжнародного ринку. Поділяємо точку зору вчених Бутенко О., Кот О., Козуб В., що економічна сутність нетарифних обмежень полягає у створенні певних умов доступу іноземної продукції на внутрішній ринок держави, причому ці заходи можуть мати як обмежувальний, так і стимулюючий характер [3]. З одного боку, вони використовуються для захисту національних виробників від надмірної іноземної конкуренції, а з іншого – сприяють забезпеченню належного рівня якості продукції, захисту здоров'я населення, навколишнього середовища та національної безпеки. Загалом у сучасній міжнародній економіці нетарифні обмеження виконують три ключові функції (рис.1.1).

Рисунок 1.1 – Функції нетарифних обмежень у міжнародній економіці[3-10]

Економічний зміст, практичні наслідки та стратегічне значення захисної, регуляторної та інформаційної функцій нетарифного регулювання висвітлені на рисунку 1.1. В цілому ці функції забезпечують комплексне державне управління зовнішніми торговельними потоками і мають визначальне значення для стабілізації національної економіки, трансформації бізнес-середовища та захисту суспільних інтересів. Слід наголосити, що нетарифні обмеження можуть мати як відкритий характер (прямі адміністративні заборони, квоти, ліцензування), так і прихований (технічні стандарти, складні процедури сертифікації, санітарні перевірки чи екологічні вимоги) [11, с.146-147]. Саме приховані форми є найбільш поширеними в сучасній практиці та часто поєднують у собі формальний захист благополуччя споживачів із фактичним створенням додаткових бар'єрів для іноземних експортерів.

У сфері міжнародної торгівлі аграрною продукцією нетарифні обмеження мають виняткове значення через специфіку самого виробництва: його залежність від природно-кліматичних умов, високі ризики поширення епідемій та хвороб рослин, а також необхідність гарантування продовольчої

безпеки. Найпоширенішими інструментами тут виступають санітарні заходи (захист життя і здоров'я людей від ризиків у харчових продуктах) та фітосанітарні вимоги (захист рослинного і тваринного світу від біологічних загроз).

Важливу роль у глобальному регулюванні цих процесів відіграє Світова організація торгівлі [12-13]. Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів (SPS) та Угода про технічні бар'єри у торгівлі (ТВТ) встановлюють чіткі принципи, відповідно до яких країни мають право застосовувати обмеження лише за наявності наукового обґрунтування та без створення дискримінаційних перешкод. Попри це, нетарифні бар'єри залишаються суперечливим елементом торговельної політики: для країн, що розвиваються, виконання складних технічних і сертифікаційних вимог розвинених держав часто супроводжується критичними фінансовими витратами.

Для України ця проблема є максимально актуальною в контексті розвитку аграрного експорту до Європейського Союзу, ринок якого є одним із найбільш регульованих у світі. Водночас адаптація до суворих європейських вимог створює для вітчизняного агросектору не лише перешкоди, а й стратегічні можливості для модернізації виробництва, підвищення конкурентоспроможності продукції та зміцнення позицій на світовій арені. Аналіз теоретичних джерел дозволяє виділити три ключові концептуальні підходи, що сформувалися в економічній науці щодо трактування сутності нетарифних обмежень (рис.1.2).

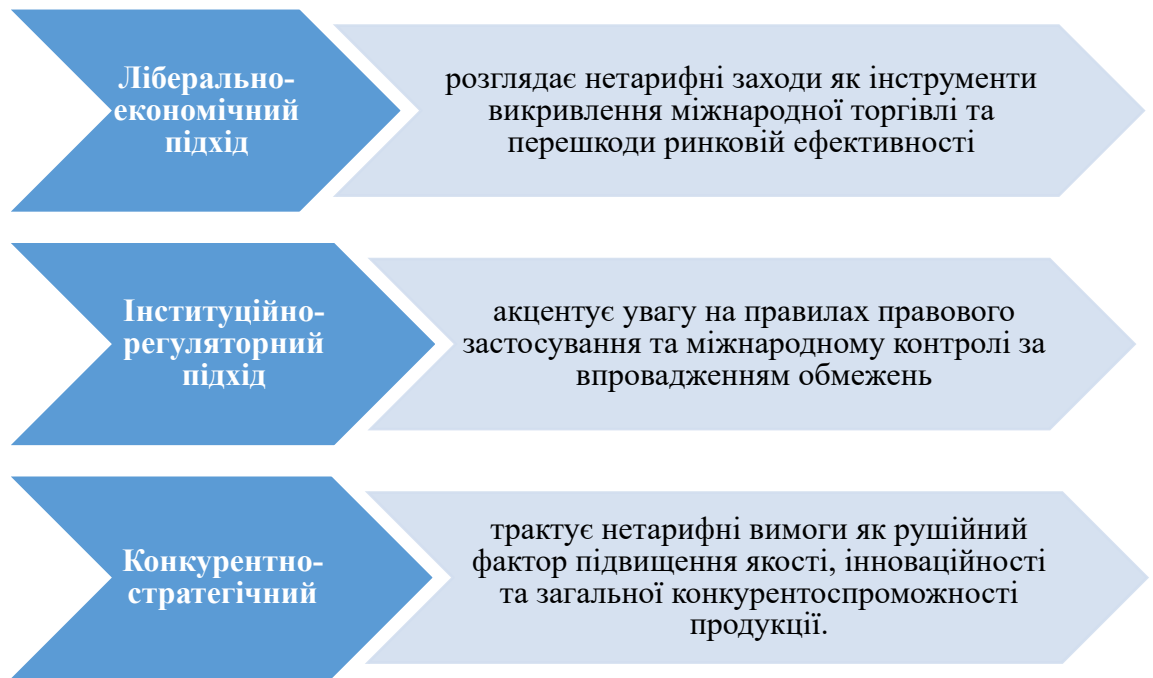

Рисунок 1.2 – Теоретичні підходи до трактування сутності нетарифних обмежень[1-13]

Представлена класифікація унаочнює наявність трьох провідних концептуальних парадигм, де ліберально-економічний підхід розглядає нетарифні заходи виключно як інструменти викривлення вільної міжнародної торгівлі та штучні перешкоди для досягнення ринкової ефективності. На противагу цьому, в межах інституційно-регуляторного підходу ключовий акцент зміщується на встановлення чітких правил правового застосування інструментів торговельної політики та забезпечення дієвого міжнародного контролю за їх впровадженням. Водночас конкурентно-стратегічний підхід пропонує якісно нове бачення, трактуючи жорсткі нетарифні вимоги не як бар'єр, а як потужний рушійний фактор технологічного оновлення, підвищення інноваційності та загальної конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світових аграрних ринках.

Еволюція наукових підходів до трактування нетарифних обмежень у міжнародній торгівлі відображає глибинні структурні трансформації у світовій економіці та механізмах державного впливу на зовнішньоекономічну

діяльність. Дослідження генезису економічної думки дозволяє констатувати суттєву зміну розуміння природи цих заходів – від класичного протекціоністського інструментарію до складного регуляторного механізму формування якості, безпеки та конкурентної структури глобальних ринків. У науковому дискурсі чітко простежується послідовна зміна трьох концептуальних моделей, кожна з яких відображала реалії свого історичного періоду. Логіку трансформації підходів до державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності наочно відображено на рисунку 1.3.

Рисунок 1.3 – Еволюція моделей нетарифного регулювання у міжнародній торгівлі [1, 14-23]

1) *Класична (традиційна) модель до 2000-х років (Тарифна модель).* У фундаментальних працях представників класичної теорії міжнародної торгівлі (зокрема, Бхагваті Дж. Н., Болдвін, Р. Б., Мазаракі А.,А., Мельник Т.М., Козик В.В., Панкова Л.А., Григор'єв О.Ю., Босак А.О.) [1, 14-16] нетарифні обмеження розглядалися переважно на макроекономічному рівні як прямі інструменти викривлення ринкової рівноваги. Зазначені заходи трактувалися

як штучні замітники тарифного захисту, що деформують цінові сигнали на міжнародних ринках. Концептуальна логіка цієї моделі базувалася на тому, що основною функцією будь-якого нетарифного заходу є обмеження імпорту задля захисту внутрішнього ринку, що автоматично призводить до зниження мікроекономічної конкуренції та втрати ефективності торгівлі. Подібний підхід тривалий час домінував і в нормативних документах міжнародних інституцій, які вбачали у нетарифних бар'єрах суто негативні перешкоди для лібералізації;

2) Інституційно-регуляторна модель 2000–2015 рр. (Бар'єрна модель).

Із початком активної діяльності Світової організації торгівлі та накопиченням аналітичної бази UNCTAD погляди науковців змістилися в бік інституційного аналізу. Представниками цього напрямку є вчені Хукман Б. М., Костецький М. М., Борзенко О.О., Гук Л.П, експерти міжнародних інституцій та інші. [17-19]. Нетарифні заходи почали інтерпретувати як легітимні й регульовані інструменти державної політики. Фокус досліджень перемістився на розробку уніфікованих міжнародних правил, забезпечення прозорості та недопущення дискримінації. Логіка цієї моделі полягає у пошуку оптимального балансу між потребами вільної торгівлі та суверенним правом держав здійснювати контроль якості й правове обмеження ринку заради безпеки. Торгівля в межах цього підходу розглядається як чітко керований інституційний процес;

3) Сучасна конкурентно-якісна модель 2020–2025 рр. (Регуляторна модель). Сучасний етап розвитку глобального середовища продемонстрував остаточний перехід від «бар'єрної» до «регуляторно-якісної» логіки. У нових дослідженнях ОЕСР, Портера М., Годсі М., Стерер Р., Сантерамо Ф. Г., Ламонака Е., Шнипко О. С. [20-23] та інших авторів нетарифні обмеження дедалі частіше розглядаються як драйвери модернізації виробництва. Ключовий акцент зміщується на мікрорівень – рівень окремих товарних груп та глобальних ланцюгів доданої вартості, де санітарні, фітосанітарні (SPS) та технічні (ТВТ) стандарти виступають каталізаторами технологічного

оновлення. Сучасна парадигма визнає амбівалентну природу нетарифного регулювання: діє як бар'єр для неефективних суб'єктів, але водночас слугує потужним стимулом для підвищення конкурентоспроможності підприємств, які прагнуть отримати доступ на преміальні ринки. Торгівля трансформується у «конкуренцію високих стандартів».

Для аграрного сектору України зазначена еволюція має засадниче значення. Доступ українських експортерів до внутрішнього ринку Європейського Союзу на сучасному етапі визначається не стільки тарифними преференціями чи квотами, скільки здатністю та готовністю національних виробників інтегруватися у європейську систему технічного та санітарного контролю, адаптуючи свої бізнес-процеси до філософії «якості як результату регулювання». Еволюція нетарифного регулювання у міжнародній торгівлі відображає глибинні структурні зміни у світовій економіці та механізмах державного впливу на зовнішньоекономічну діяльність.

Тарифна модель була характерною для класичного етапу розвитку міжнародної торгівлі, коли основним інструментом регулювання виступали митні тарифи. У цей період торговельна політика держав базувалася на прямому ціновому впливі на імпорт, а рівень захисту національних ринків визначався ставками мита.

Перехід до бар'єрної моделі відбувся внаслідок лібералізації міжнародної торгівлі та діяльності W TO. Зниження тарифних ставок призвело до активного використання нетарифних інструментів, які дозволяли державам зберігати елементи захисту внутрішнього ринку через квотування, ліцензування та адміністративні обмеження. У цей період нетарифні заходи набули характеру прихованого протекціонізму.

Сучасний етап розвитку міжнародної торгівлі характеризується формуванням регуляторної моделі, у межах якої нетарифні заходи трансформуються у систему стандартів якості, безпечності та екологічності продукції. Особливо це характерно для ринку ЄС, де доступ до ринку

визначається відповідністю санітарним, фітосанітарним та технічним вимогам.

У межах цієї моделі відбувається зміна самої логіки міжнародної торгівлі: від «торгівлі через ціну» до «торгівлі через стандарти». Це означає, що конкурентоспроможність країн дедалі більше визначається не рівнем тарифного захисту, а здатністю виробників відповідати складним регуляторним вимогам глобальних ринків.

Деталізований ретроспективний аналіз еволюції наукової думки свідчить про поступову трансформацію поглядів дослідників від суто протекціоністського трактування бар'єрів до визнання їхнього стимулюючого впливу на якість продукції. Систематизація ключових концептів, сформованих провідними зарубіжними та вітчизняними вченими щодо сутності нетарифного регулювання, дозволяє виокремити спільні та відмінні риси у дефініціях міжнародних організацій та індивідуальних дослідників.

Повний компаративний аналіз теоретико-методологічних підходів класичних авторів та представників сучасних економічних шкіл періоду 2020–2025 років наведено у Додатку А. Узагальнення цих теоретичних надбань слугує підґрунтям для подальшого оцінювання практичних наслідків впровадження регуляторних обмежень для інтеграції національного агросектору в європейський економічний простір. З метою систематизації новітніх наукових поглядів на природу некомерційного регулювання, ключові дефініції та вектори дослідження сучасних вчених згруповані у єдину матрицю. Безпосередню структурування цих концептуальних підходів до трактування нетарифних обмежень відображено у таблиці 1.1.

Таким чином, систематизація сучасних теоретичних підходів підтверджує, що в умовах глобалізації нетарифне регулювання остаточно трансформувалося з інструменту тимчасового захисту внутрішнього ринку у постійно діючий механізм якісного відбору товарних потоків.

Таблиця 1.1 – Сучасні теоретичні підходи вчених до трактування нетарифних обмежень [3, 21, 22, 24-26]

Учений / автор	Рік	Походження	Визначення нетарифних обмежень	Ключовий акцент
Gourdon J., Stone S., van Tongeren F. (OECD)	2020	OECD	Нетарифні заходи в аграрній торгівлі – це регуляторні інструменти (SPS і TBT), що впливають на ціни та обсяги торгівлі через підвищення вимог до якості та безпеки продукції	Подвійний ефект: обмеження + підвищення якості ринку
Santeramo F. G.	2020	Італія (ЄС)	Нетарифні заходи розглядаються як ключові регуляторні інструменти агропродовольчої торгівлі, які можуть як стимулювати, так і обмежувати торгівлю залежно від контексту	Амбівалентний вплив NTMs (бар'єр vs стимул)
Ghods M., Stehrer R.	2021–2022	wiiw (Австрія)	Технічні та санітарні нетарифні заходи визначаються як регуляторні інструменти, що впливають на якість імпортованої продукції та можуть змінювати структуру торгівлі	«Якість як результат регулювання»
Fell J., Duver A.	2023	Австралія	Нетарифні заходи – це політичні інструменти, які змінюють торговельні потоки на рівні окремих товарів через адміністративні та регуляторні вимоги	Мікрорівневий (product-level) аналіз NTMs
Butenko O., Kot O., Kozub V.	2025	Україна	Нетарифні бар'єри ЄС (SPS, TBT) суттєво впливають на обсяги та структуру аграрного експорту України, виступаючи визначальним фактором доступу на ринок	Експортно-обмежувальний вплив на агросектор
Ghods M.	2022	wiiw (Австрія)	NTMs трактуються як регуляторні механізми, що формують «якість імпортованої продукції» та впливають на конкурентну структуру ринку	Теорія «quality upgrading through regulation»

Узагальнення поглядів провідних вчених дозволяє констатувати, що подолання некомерційних бар'єрів вимагає від країн-експортерів глибокої

інституційної конвергенції та технологічної перебудови виробничих систем. Відповідно, адаптація до міжнародних та регіональних стандартів безпечності стає головним чинником формування довгострокових конкурентних переваг на світовому продовольчому ринку.

Перехід світової спільноти до сучасної регуляторної моделі безпосередньо позначається на географічній та товарній структурі зовнішньої торгівлі країн, що перебувають у стані транзиту до європейського правового поля. Для України в контексті виконання Угоди про асоціацію з ЄС адаптація до нетарифного регулювання має стратегічне значення, оскільки європейський ринок висуває жорсткі вимоги до безпечності харчової продукції. Детальний аналіз специфіки та наслідків впливу ключових нетарифних бар'єрів європейського ринку на національний аграрний експорт наведено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Характер впливу нетарифних бар'єрів ЄС на аграрний експорт України [3-6, 21-26]

Вид нетарифного бар'єру	Основний механізм впливу на потоки	Наслідки для українських експортерів	Найбільш чутливі товарні сектори
SPS (санітарні та фітосанітарні заходи)	Суворий контроль безпечності харчових продуктів, моніторинг залишків пестицидів, антибіотиків та нітратів	Суттєве зростання фінансових витрат на сертифікацію та лабораторні дослідження; ризик повного блокування доступу при невідповідності	Зернові культури, м'ясо та м'ясні продукти, молочна продукція
TBT (технічні бар'єри у торгівлі)	Специфічні стандарти пакування, вимоги до маркування, складні процедури оцінки відповідності	Необхідність глибокої технологічної модернізації виробничих ліній та адаптації пакувальних матеріалів	Олійні культури, готова харчова продукція харчопрому
Тарифні квоти	Штучне обмеження фізичних обсягів безмитного ввезення товарів на територію ЄС	Жорстке лімітування загальних обсягів експорту за преференційними умовами незалежно від наявного попиту	Зернові культури, цукор, м'ясо птиці
Ліцензування	Впровадження обов'язкової дозвільної системи та супровідної документації для доступу на ринок	Виникнення адміністративних затримок на митниці, суттєве зростання внутрішніх транзакційних витрат	Усі без винятку товарні групи аграрного сектору

Дані унаочнюють у таблиці 1.2, що нетарифне регулювання європейського ринку має комплексний та багаторівневий характер, суттєво обмежуючи фізичні обсяги поставок національної агропродукції. Найбільш критичним викликом для українських підприємств залишається жорсткість санітарних та фітосанітарних норм, виконання яких вимагає значних капіталовкладень у модернізацію виробництва. Водночас наявність тарифних квот стримує потенціал експорту високоліквідних товарів навіть за умови повної відповідності якісним параметрам європейського співтовариства. За таких обставин подолання технічних та адміністративних бар'єрів стає визначальним фактором довгострокової конкурентоспроможності національного агросектору на міжнародній арені.

Із вище зазначеного слідує, що нетарифне регулювання в сучасній світовій економіці трансформувалося з класичного протекціоністського інструменту у складну наднаціональну систему управління якістю та безпечністю товарних потоків. Еволюція наукової думки підтверджує зміну парадигми від традиційної «бар'єрної» логіки обмеження імпорту до моделі «регуляторної торгівлі», де некомерційні стандарти виступають каталізаторами технологічного оновлення. Дослідження доводить амбівалентну природу цих заходів, що полягає в одночасному створенні жорстких фінансово-процедурних фільтрів та стимулюванні модернізації підприємств, які прагнуть вийти на преміальні ринки. В умовах євроінтеграції України виконання вимог Угоди про асоціацію вимагає від українського АПК стратегічної адаптації до суворих санітарних, фітосанітарних та технічних регламентів ЄС. Здійснений теоретичний аналіз свідчить, що найбільшого кумулятивного тиску український експорт зазнає у сфері біологічного контролю сировини та сертифікації процесів, тоді як тарифні квоти штучно лімітують обсяги преференційних поставок. Загалом, адаптацію до нетарифного режиму Євросоюзу слід розглядати не як дискримінаційну перешкоду, а як безальтернативний інструмент глибокої структурної

перебудови та підвищення глобальної конкурентоспроможності всього аграрного сектору України.

1.2 Нетарифні бар'єри ЄС та механізм регулювання експорту аграрної продукції

У сучасних умовах розвитку міжнародної економіки система нетарифного регулювання посідає центральне місце у формуванні зовнішньоторговельної політики провідних економічних центрів світу. Особливо це стосується Європейського Союзу, який сформував одну з найбільш комплексних і багаторівневих моделей регуляторного впливу на міжнародну торгівлю. На відміну від традиційного тарифного протекціонізму, сучасна модель ЄС базується переважно на системі технічних, санітарних, екологічних та адміністративних вимог, що визначають умови доступу продукції на внутрішній ринок.

Формування такої системи стало результатом еволюції міжнародної торговельної політики другої половини ХХ – початку ХХІ століття. У період після створення Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), а згодом Світової організації торгівлі, відбулося поступове скорочення тарифних бар'єрів у міжнародній торгівлі. Зниження митних ставок обмежило можливості держав використовувати класичні інструменти захисту внутрішнього ринку, що сприяло активному розвитку нетарифних механізмів регулювання.

У результаті міжнародна торгівля перейшла від моделі «цінового захисту» до моделі «регуляторного доступу до ринку», у межах якої визначальним фактором конкурентоспроможності стала відповідність продукції встановленим стандартам і вимогам. Саме ЄС став одним із

головних архітекторів такої моделі, перетворивши систему стандартів, сертифікації та контролю якості на ключовий елемент торговельної політики.

Сучасна система нетарифного регулювання ЄС базується на декількох фундаментальних принципах (рис.1.4).

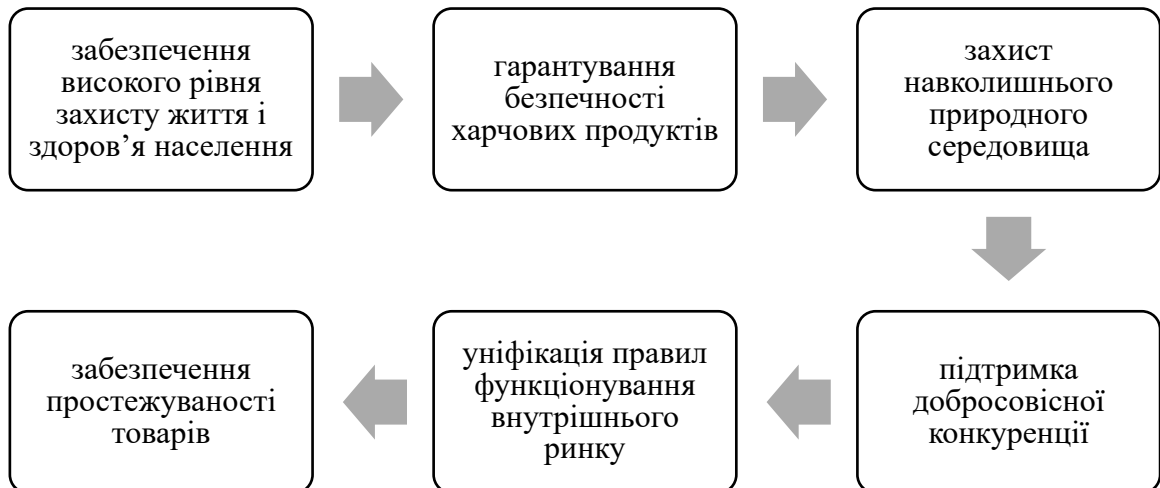

Рисунок 1.4 – Фундаментальні принципи нетарифного регулювання в ЄС
[27-30]

Втілення цих принципів на практиці означає, що доступ продукції на ринок ЄС визначається не лише економічними параметрами, але й ступенем відповідності виробничих процесів, технологій та систем контролю вимогам європейського законодавства. Особливу роль у формуванні системи нетарифного регулювання відіграє Спільна аграрна політика ЄС (САР), яка є одним із найстаріших та найважливіших напрямів інтеграційної політики Європейського Союзу. САР поєднує інструменти підтримки фермерства, продовольчої безпеки, екологічної стійкості та контролю якості аграрної продукції [31]. У межах цієї політики нетарифні бар'єри виступають не лише інструментом захисту внутрішнього ринку, але й механізмом забезпечення високих стандартів виробництва. В результаті система регулювання аграрної торгівлі набуває дедалі більш комплексного характеру та виходить за межі

класичної торговельної політики. У науковій літературі така модель дедалі частіше визначається як «regulatory trade policy» – регуляторна торговельна політика. Її сутність полягає у використанні регуляторних стандартів як основного механізму формування конкурентного середовища та контролю доступу до ринку. На відміну від тарифних інструментів, регуляторні механізми мають прихований характер і формально не суперечать принципам вільної торгівлі, закріпленим у межах СОТ [32]. У цьому контексті формується концепція «trade through standards» – «торгівля через стандарти». Її зміст полягає в тому, що міжнародна конкуренція дедалі більше переміщується зі сфери цінової боротьби у сферу відповідності стандартам якості, безпечності та екологічності продукції. Для країн-експортерів це означає необхідність адаптації виробничих процесів до складної системи регуляторних вимог ЄС.

Для України ця тенденція має принципове значення, оскільки аграрний сектор є одним із ключових елементів національного експорту. У структурі експорту України до ЄС значну частку займають зернові культури, олійні, продукція рослинного походження та продукти харчування, для яких відповідність SPS та TBT стандартам є визначальною умовою доступу до ринку.

Слід підкреслити, що система нетарифного регулювання ЄС має подвійний вплив на український аграрний сектор. З одного боку, вона створює додаткові витрати для виробників, пов'язані із сертифікацією, модернізацією виробництва та проходженням процедур контролю. З іншого боку, адаптація до європейських стандартів сприяє підвищенню якості продукції, технологічному оновленню виробництва та інтеграції України у глобальні ланцюги доданої вартості.

Таким чином, система нетарифного регулювання ЄС є багаторівневим механізмом, що поєднує економічні, соціальні, екологічні та інституційні інструменти впливу на міжнародну торгівлю. Її особливістю є домінування регуляторних стандартів над традиційними тарифними інструментами, що

формує нову модель доступу до ринку – через відповідність стандартам, а не лише через цінову конкурентоспроможність. Для України це означає необхідність системної адаптації аграрного сектору до вимог європейського ринку та поглиблення інтеграції до європейського економічного простору.

Інституційна структура нетарифного регулювання ЄС щодо аграрного експорту України має дворівневу архітектуру: вона охоплює безпосередні некомерційні інструменти обмеження (SPS/TBT заходи, квотування, ліцензування, адміністративні процедури митного контролю) та правові механізми їхнього подолання в межах інтеграційного коридору Угоди про асоціацію, DCFTA та режиму «торговельного безвізу» через призму глобальної регуляторної конкуренції" (рис.1.5).

Рисунок 1.5 –Елементи структури нетарифного регулювання ЄС [30-32].

Представлені елементи на рисунку 1.5 свідчать, що правові інструменти інтеграції слугують безальтернативним інструментом нівелювання торговельних обмежень, трансформуючи жорсткі регуляторні вимоги ЄС у довгострокові конкурентні переваги національно агросектору.

Санітарні та фітосанітарні заходи (SPS), що регулюються глобальною Угодою СОТ [32], виступають стрижневим елементом некомерційного контролю на аграрному ринку Європейського Союзу. Сучасна європейська SPS-модель інтегрує ветеринарні, фітосанітарні, екологічні та продовольчі інструменти в єдину наднаціональну систему забезпечення безпечності харчових продуктів. Базовим вектором регулювання виступає філософія «from farm to fork» («від ферми до столу»), яка імперативно вимагає впровадження наскрізного відстежування (traceability) походження сировини по всьому ланцюгу постачання. У тваринницькому секторі доступ до єдиного ринку ЄС обмежується складною ветеринарною сертифікацією підприємств, тоді як у рослинництві стратегічне значення має фітосанітарний контроль карантинних організмів. Окремим критичним фільтром для експортерів є дотримання суворих гранично допустимих рівнів залишків пестицидів й агрохімікатів (MRLs), перевищення яких зумовлює повну заборону імпорту вантажу. Крім того, європейська модель базується на принципі превентивності щодо використання ГМО, фіксуючи жорсткі процедури попередньої оцінки біологічних ризиків і маркування кормових культур. На мікроекономічному рівні обов'язковою умовою подолання некомерційного тиску ЄС обов'язкова сертифікація виробничих ліній за міжнародною системою аналізу небезпечних факторів НАССР. Для України імплементація цих нормативів стала ключовим драйвером трансформації аграрної сфери в межах виконання зобов'язань за Угодою про асоціації (табл.1.3).

Процес адаптації супроводжується значним фінансовим навантаженням на вітчизняних виробників, пов'язаним із капіталомісткою модернізацією потужностей та лабораторним супроводом. Найбільші труднощі при проходженні інспекційного аудиту відчувають малі та середні підприємства (МСП), які мають обмежену інвестиційну спроможність.

Таблиця 1.3 – Основні SPS-вимоги ЄС до аграрної продукції України [3, 31-33]

Вид вимоги	Зміст вимоги	Вплив на українських експортерів
Ветеринарний контроль	Сертифікація продукції тваринного походження	Необхідність модернізації виробництва
Фітосанітарний контроль	Контроль карантинних організмів	Додаткові перевірки зернових та олійних
Контроль залишків пестицидів	Встановлення MRLs	Посилення лабораторного контролю
Простежуваність продукції	Traceability системи	Впровадження цифрового обліку
НАССР	Контроль критичних точок виробництва	Зростання витрат на сертифікацію
GMO regulation	Контроль ГМО	Обмеження окремих видів продукції

Водночас, відповідність стандартам ЄС виконує стимулюючу функцію, оскільки прискорює інноваційне оновлення технологічної бази та інтегрує експортерів у глобальні ланцюги доданої вартості. Поступова трансформація SPS-регулювання в межах стратегій Європейський зелений курс та «Farm to Fork» перетворює безпекові бар'єри на ширший наднаціональний механізм кліматичного контролю міжнародної торгівлі.

Технічні бар'єри у торгівлі (ТВТ) виступають структуроутворюючим інструментом некомерційного регулювання Європейського Союзу, який безпосередньо визначає правила доступу на ринок у сфері технічних регламентів, стандартів та процедур оцінки відповідності. На відміну від санітарних і фітосанітарних заходів, ТВТ-контроль має комплексний характер і охоплює характеристики фізико-хімічних параметрів продукції, пакування, маркування, логістики та екологічної безпеки виробничих ланцюгів. Важливою інституційною умовою інтеграції до європейських ланцюгів постачання є верифікація процесів через міжнародно визнані системи сертифікації, зокрема НАССР, ISO та GlobalG.A.P. Для України гармонізація технічних стандартів у межах функціонування DCFTA є стратегічним завданням, що потребує масштабної модернізації операційних ліній, лабораторної бази та систем внутрішнього аудиту якості. Загалом, сучасні

технічні бар'єри трансформувалися в інструмент глобальної регуляторної конкуренції, де здатність відповідати високим екологічним та якісним імперативам ЄС визначає довгострокову конкурентоспроможність країни-експортера.

Тарифні квоти, ліцензійні механізми та адміністративні процедури формують інституційний «другий контур» нетарифного регулювання ЄС, який безпосередньо лімітує обсяги, темпи та процедурну складність аграрної торгівлі. Економічна сутність тарифних квот полягає у встановленні жорстких фізичних лімітів на безмитне ввезення продукції, перевищення яких активує високі стандартні мита й нівелює цінову конкурентоспроможність експортера.

Для аграрного сектору України цей механізм має критичне значення, оскільки охоплює найбільш затребувані експортно-орієнтовані товари: зернові культури, цукор, м'ясопродукти та окремі види олійних. У свою чергу, обов'язкове ліцензування чутливих товарних груп виконує дозвільно-контрольну функцію, генеруючи для суб'єктів господарювання суттєві додаткові транзакційні витрати та часові лаги. Процесуальний пресинг посилюється через розгалужені адміністративні процедури, які включають специфічне митне декларування, сертифікацію походження EUR.1 та обов'язкову реєстрацію експортерів у наднаціональних цифрових базах даних ЄС (табл.1.4). Слід зазначити, що експорт зернових з України до ЄС є одним із найбільш чутливих сегментів аграрної торгівлі.

Таблиця 1.4 – Практичний кейс: експорт зернових з України до ЄС

[34]

Інструмент	Механізм дії	Наслідок для експорту
Тарифні квоти	Обмеження обсягів безмитного ввезення	Перевищення квоти → зростання мит
SPS контроль	Перевірка залишків пестицидів	Відхилення партій при перевищенні MRL
Адміністративні процедури	Сертифікати походження	Затримка логістики

На прикладі практичного кейсу зернових культур продемонстровано, що кумулятивна дія квот, SPS-контролю залишків пестицидів та документальних вимог виступає комплексним загороджувальним фільтром. Таким чином, емпіричний аналіз підтверджує, що в сучасних умовах успішний доступ українського продовольства на ринок Співтовариства визначається ефективністю подолання квотно-адміністративної системи, а не лише ціновими перевагами сировини.

Таким чином, квоти, ліцензування та адміністративні процедури формують важливий рівень нетарифного регулювання у торговельній політиці ЄС. Їхня специфіка полягає у тому, що вони не змінюють безпосередньо ціну продукції, але суттєво впливають на обсяги торгівлі, швидкість доступу на ринок та загальні транзакційні витрати.

Для України ці інструменти означають необхідність не лише виробничої, але й інституційної адаптації аграрного сектору, включаючи розвиток сертифікаційної інфраструктури, логістичних систем та державної підтримки експортерів. У ширшому контексті система квот і адміністративних бар'єрів ЄС є елементом регуляторної моделі міжнародної торгівлі, у якій доступ до ринку визначається не тільки економічною ефективністю, але й здатністю відповідати складним інституційним вимогам.

Інституційною основою сучасної моделі торговельно-економічної інтеграції між Україною та Європейським Союзом виступає Угода про асоціацію, яка закладає довгострокову траєкторію регуляторного та інституційного зближення. Центральним елементом цієї угоди є Поглиблена та всеосяжна зона вільної торгівлі, яка класифікується як угода глибокої інтеграції, оскільки передбачає системну трансформацію внутрішніх економічних інститутів країни-партнера. Ключовим механізмом реалізації DCFTA є гармонізація національного законодавства з нормами набутої комунікації ЄС, що охоплює технічне, митне, конкуренційне та екологічне регулювання [38]. При цьому ядром інтеграційного процесу в аграрній сфері виступає SPS/TBT адаптація, яка імперативно вимагає впровадження

європейських безпекових стандартів, ветеринарно-фітосанітарних процедур та систем наскрізної простежуваності продукції. Стратегічною метою цієї моделі є поступове наближення до принципів функціонування єдиного європейського ринку, зокрема свободи руху товарів та взаємного визнання процедур оцінки відповідності. Важливим інституційним наслідком такої взаємодії стає конвергенція структур державного управління та імплементація європейських принципів ринкового нагляду. Таким чином, аналітичне узагальнення доводить, що DCFTA виступає потужним механізмом структурної модернізації, де нетарифні бар'єри ЄС виконують не лише обмежувальну, а й стимулюючу функцію для підвищення глобальної конкурентоспроможності вітчизняного АПК.

Слід зазначити, що запроваджений у 2022 році режим автономних торговельних преференцій (АТМ), відомий як «торговельний безвіз», став безпрецедентним інструментом підтримки економіки України в умовах воєнного стану. Підкреслимо, що економічна сутність цього кризового механізму полягала у тимчасовому призупиненні дії тарифних квот та скасуванні ввізних мит для забезпечення безперешкодного доступу українського продовольства на єдиний ринок ЄС. Проте різке зростання поставок аграрної сировини призвело до насичення ринків суміжних держав Східної Європи, спровокувавши серйозний конфлікт інтересів та протести місцевих фермерів. Як наслідок, протягом 2024-2025 років Європейський Союз перейшов до моделі «контрольованого відкриття», повернувши ліміти та механізм «аварійних гальм» для чутливих товарних груп. Проведений аналіз цієї динаміки дозволив виявити ключову закономірність сучасного етапу євроінтеграції національного АПК, яка полягає у вираженій асиметричності процесів лібералізації. Візуальне відображення сутності та спрямованості цієї структурно-регуляторної асиметрії наведено на рисунку 1.6.

Рисунок 1.6 – Концептуальна модель асиметричності лібералізації аграрного експорту України до ринку ЄС в період воєнного стану [33-38]

Представлена на рисунку 1.6 логіка структурного зрушення унаочнює, що стрімке усунення класичних фінансово-кількісних бар'єрів супроводжується паралельним наростанням нормативного тиску. Фактично відбувається глобальний рух торговельної моделі від поверхневої лібералізації через мита до глибокої інтеграції через стандарти якості. Для національних експортерів це означає, що реальне право доступу на ринок ЄС дедалі більше зміщується у площину технічного та ветеринарно-санітарного контролю. Наявність формальних нульових мит не гарантує продажів, якщо виробничі процеси компанії не інтегровані в цифрову систему *TRACES NT* або мають пестицидний слід. Отже, подолання асиметрії вимагає від України зміщення акцентів торговельної дипломатії з тарифних перемог на інституційне зближення та технологічне переозброєння підприємств. У довгостроковій перспективі цей тренд виконує стимулюючу функцію, змушуючи національних виробників переходити від сировинного експорту до випуску високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю.

Аналітичне узагальнення теоретичних засад дослідження дозволило встановити, що сучасне нетарифне регулювання в європейському економічному просторі остаточно трансформувалося з класичного інструменту тимчасового протекціонізму у складну наднаціональну систему управління якістю та безпечністю товарних потоків. Функціонування цього некомерційного контуру базується на філософії наскрізного моніторингу «від ферми до столу», де розгалужені санітарні, фітосанітарні (SPS) та технічні (ТВТ) заходи діють як жорсткі якісні фільтри доступу на ринок. Обґрунтовано, що паралельно з технічними регламентами адміністративно-кількісний «другий контур» обмежень, який охоплює квотування, ліцензування чутливих товарів та цифрову верифікацію в системі TRACES NT, оперативно балансує внутрішній ринок країн ЄС. В умовах євроінтеграції України Угода про асоціацію та DCFTA формують легітимний правовий коридор, у межах якого послідовне наближення національного законодавства до суспільних норм виступає головним чинником подолання торговельних бар'єрів [38]. При цьому запровадження автономних преференцій «торговельного безвізу» в умовах воєнного стану виявило феномен асиметричності лібералізації, за якого стрімке скасування ввізних мит супроводжується паралельним посиленням екологічних та безпекових вимог Європейського Союзу.

Таким чином, адаптацію національного аграрного сектору до нетарифного режиму ЄС слід розглядати не як дискримінаційну перешкоду, а як єдиний безальтернативний драйвер глибокої структурної модернізації, декарбонізації та підвищення глобальної конкурентоспроможності національного АПК.

2 АНАЛІЗ ЕКСПОРТУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ ДО КРАЇН ЄС ТА ВПЛИВ НЕТАРИФНИХ ОБМЕЖЕНЬ

2.1 Сучасний стан, структура та тенденції розвитку аграрного експорту України до ЄС

Аграрний сектор традиційно займає стратегічне місце у структурі зовнішньої торгівлі України та виступає одним із ключових джерел валютних надходжень національної економіки. Упродовж останнього десятиліття аграрна продукція сформувала основу українського товарного експорту, а ринок Європейського Союзу став одним із головних напрямів його реалізації. Поглиблення торговельно-економічної інтеграції з ЄС, імплементація положень DCFTA та поступова гармонізація регуляторного середовища сприяли активному розширенню присутності української аграрної продукції на європейському ринку [38].

У сучасних умовах аграрний експорт України до ЄС характеризується високою динамічністю, структурною диверсифікацією та значною залежністю від зовнішньополітичних і логістичних факторів. Особливо суттєві трансформації відбулися після 2022 року під впливом повномасштабної війни, зміни логістичних маршрутів та запровадження режиму автономних торговельних преференцій з боку ЄС.

Упродовж 2016-2021 років експорт аграрної продукції України до ЄС демонстрував стійку тенденцію до зростання. Основними чинниками цієї тенденції стали:

- а) функціонування DCFTA;
- б) зниження тарифних бар'єрів;
- в) розширення тарифних квот;
- г) адаптація українських виробників до стандартів ЄС;
- д) зростання світового попиту на продовольство.

Після початку повномасштабної війни структура зовнішньої торгівлі України зазнала суттєвих змін. Через блокування морських портів та переорієнтацію логістики частка ЄС у загальному аграрному експорті України значно зросла.

Таблиця 2.1 – Динаміка аграрного експорту України до ЄС у 2020–2025 рр. [37, 39-40]

Рік	Обсяг аграрного експорту до ЄС, млрд дол. США	Частка ЄС у загальному агроекспорті України, %
2020	6,7	31,4
2021	8,4	35,2
2022	13,1	52,8
2023	13,7	56,4
2024	14,2	57,1
2025	14,8	58,0

Як свідчать наведені дані у таблиці 2.1, у 2022- 2025 роках ЄС фактично перетворився на ключовий ринок збуту української аграрної продукції. Це стало наслідком одночасного впливу декількох основних чинників, які відображені на рисунку 2.1.

Рисунок 2.1 – Основні чинники впливу збільшення експорту до ЄС у 2022-2025рр. [9, 11, 41]

Структура аграрного експорту України до ЄС характеризується домінуванням сировинної продукції рослинного походження. Найбільшу частку формують: зернові культури; олійні культури; рослинної олії; продукти харчової переробки; м'ясна продукція.

Таблиця 2.2 – Динаміка структури аграрного експорту України до ЄС за основними товарними групами у 2022–2024 рр. [37, 39, 41]

Товарна група	2022 р. млрд євро	2023 р. млрд євро	2024 р. млрд євро	Зміна 2024/2022, %
Зернові культури	3,8	4,6	4,4	+15,8
Олійні культури та продукти їх переробки	1,6	2,4	2,5	+56,3
Рослинні олії та жири	2,1	2,7	3,1	+47,6
М'ясна продукція	0,6	0,8	0,9	+50,0
Продукти харчової переробки	1,0	1,2	1,4	+40,0
Інша аграрна продукція	0,7	0,7	0,8	+14,3
Разом	9,8	12,4	13,1	+33,7

Дані таблиці 2.2 свідчать про суттєву трансформацію структури аграрного експорту Україна до Європейський Союз впродовж 2022-2024 років. Загальний обсяг аграрного експорту до ЄС зріс із 9,8 млрд євро у 2022 році до 13,1 млрд євро у 2024 році, тобто майже на 34 % [39, 41].

Найбільшу частку у структурі експорту стабільно формували зернові культури. У 2024 році їх обсяг становив 4,4 млрд євро. Попри певне скорочення вартості експорту порівняно з 2023 роком, зерновий сегмент залишався ключовим напрямом аграрної торгівлі між Україною та ЄС. Це пояснюється високим попитом на українську кукурудзу та пшеницю, а також переорієнтацією логістичних маршрутів у напрямку європейського ринку.

Особливо динамічне зростання продемонстрували олійні культури та рослинні олії. Експорт олійних культур та продуктів їх переробки зріс на 56,3 %, а рослинної олії майже на 48 %. Це свідчить про посилення спеціалізації українського аграрного сектору на продукції рослинного походження та зростання ролі України як одного з ключових постачальників олійно-жирової продукції на ринок ЄС.

Позитивна динаміка спостерігалася також у сегменті м'ясної продукції та продуктів харчової переробки. Зокрема, експорт м'ясної продукції зріс на 50 %, що стало наслідком адаптації українських виробників до ветеринарних та санітарних вимог ЄС. Водночас частка продукції з високою доданою вартістю все ще залишається відносно невеликою, що свідчить про збереження сировинної моделі аграрного експорту України.

Структурна динаміка аграрного експорту України до ЄС у 2022-2024 роках демонструє подвійний характер інтеграційних процесів. З одного боку, "торговельний безвіз" та автономні торговельні преференції сприяли суттєвому розширенню фізичних обсягів експорту. З іншого відбувається посилення SPS/TBT контролю, екологічних вимог та політичної чутливості аграрного сектору ЄС призводить до поступового переходу від тарифної до регуляторної моделі торговельного контролю.

У результаті конкурентоспроможність української аграрної продукції дедалі більше визначається не лише ціновими перевагами, а й рівнем відповідності стандартам та інституційним вимогам європейського ринку.

Зернові культури залишаються базовою товарною групою аграрного експорту Україна до Європейського Союзу, формуючи ключову частку валютних надходжень та визначаючи загальну динаміку аграрної торгівлі. Основними позиціями виступають кукурудза, пшениця та ячмінь, які забезпечують стабільний експортний потік навіть в умовах воєнних обмежень.

Після 2022 року відбулася суттєва переорієнтація зернового експорту на ринок ЄС у зв'язку з блокуванням чорноморських портів, що зробило європейський напрям критично важливим для збереження експортної спроможності аграрного сектору України (табл.2.3).

Дані таблиці 2.3 демонструють, що зерновий сегмент аграрного експорту України до ЄС у 2022-2024 роках характеризувався помірним зростанням у вартісному вимірі при одночасній внутрішній структурній концентрації.

Таблиця 2.3 – Експорт зернових культур з України до ЄС (2022-2024 рр.) [42-44]

Показник	2022	2023	2024	Динаміка 2024/2022
Загальний експорт зернових до ЄС, млрд євро	3,8	4,6	4,4	+15,8%
Кукурудза, % у структурі зернових	55%	58%	60%	зростання
Пшениця, % у структурі зернових	30%	28%	27%	зниження
Ячмінь, % у структурі зернових	10%	9%	8%	зниження
Інші зернові	5%	5%	5%	стабільно

Найбільш динамічною позицією залишається кукурудза, частка якої зросла до близько 60% у структурі зернового експорту. Це пояснюється її високою адаптивністю до логістичних обмежень, стабільним попитом з боку країн ЄС та відносно нижчими вимогами до переробки порівняно з пшеницею.

Пшениця та ячмінь демонструють поступове скорочення частки, що частково пов'язано з посиленням SPS-вимог до якості зерна; логістичними обмеженнями та зростанням витрат транспортування; конкуренцією з боку внутрішніх виробників ЄС; регуляторними обмеженнями та квотними механізмами в окремі періоди.

Водночас зерновий сектор залишається найбільш чутливим до нетарифного регулювання, зокрема:

- а) санітарних та фітосанітарних вимог (SPS);
- б) технічних регламентів (ТВТ);
- в) квотних обмежень у кризові періоди;
- г) адміністративних процедур митного контролю;
- д) політичних рішень окремих держав-членів ЄС щодо імпорту українського зерна.

Таким чином, зернові культури залишаються системоутворюючим елементом аграрного експорту Україна до ЄС. Слід підкреслити, що попри позитивну динаміку у вартісному вимірі, структура експорту демонструє високий рівень залежності від кукурудзи та зниження частки інших зернових

культур, що вказує на поступову спеціалізацію та структурну концентрацію експорту. На наш погляд, у перспективі розвиток зернового експорту буде визначатися не лише виробничими можливостями, але й здатністю України адаптуватися до посилення нетарифних вимог ЄС, які поступово стають ключовим інструментом регулювання аграрної торгівлі.

Експорт м'ясної продукції з України до Європейський Союзу є відносно новим, але швидко зростаючим сегментом аграрної торгівлі, який сформувався внаслідок імплементації положень DCFTA та поступової модернізації українського птахівничого сектору [38].

Найбільш репрезентативною позицією у цій групі є м'ясо птиці (переважно курятина), яке забезпечує основну частку експорту м'ясної продукції до ЄС (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Експорт м'ясної продукції України до ЄС (2022–2024 рр.) [42-44]

Показник	2022	2023	2024	Динаміка 2024/2022
Загальний експорт м'ясної продукції до ЄС, млрд євро	0,6	0,8	0,9	+50,0%
М'ясо птиці (частка в експорті м'яса), %	82%	84%	85%	зростання
Яловичина, %	10%	9%	8%	зниження
Свинина, %	5%	5%	5%	стабільно
Інші види м'яса	3%	2%	2%	стабільно

Дані таблиці 2.4 свідчать про стале зростання експорту м'ясної продукції з України до ЄС, який у 2024 році досяг приблизно 0,9 млрд євро, що на 50% більше порівняно з 2022 роком [42,45]. Це зростання є результатом структурної модернізації птахівничої галузі та її адаптації до вимог європейського ринку.

Ключовою товарною позицією залишається м'ясо птиці, частка якого стабільно перевищує 80% у структурі експорту м'ясної продукції. Така концентрація пояснюється високою конкурентоспроможністю українських

виробників у цьому сегменті, відносно швидкою окупністю виробництва та наявністю інтегрованих агропромислових холдингів, орієнтованих на експорт.

Зростання експорту було забезпечене такими факторами: модернізацією виробничих потужностей відповідно до стандартів ЄС; впровадженням систем HACCP та міжнародної сертифікації; розширенням переліку підприємств, допущених до експорту в ЄС; адаптацією до ветеринарних і санітарних вимог SPS-регулювання; інтеграцією у глобальні ланцюги постачання харчових продуктів.

Із вище зазначеного слідує, що розвиток експорту м'ясної продукції України до ЄС демонструє класичну модель "регульованої інтеграції". Тобто, з одного боку, відбувається стабільне зростання обсягів експорту, а з іншого – зберігається висока залежність від нетарифних інструментів регулювання, насамперед SPS-вимог та тарифних квот.

У довгостроковій перспективі конкурентоспроможність національного експорту м'яса визначатиметься не стільки виробничими витратами, скільки здатністю повністю інтегруватися у регуляторний простір Європейського Союзу та забезпечити стабільну відповідність європейським стандартам безпечності харчових продуктів.

Аграрний експорт України до Європейського Союзу характеризується неоднорідним рівнем регуляторного навантаження залежно від товарної групи. Найбільш репрезентативними сегментами є зернові культури, олійні культури та продукти їх переробки, а також м'ясна продукція. Кожен із цих секторів по-різному реагує на дію SPS/TBT заходів, тарифних квот та адміністративних обмежень [42, 43].

Узагальнена оцінка інтенсивності нетарифного регулювання дозволяє виокремити асиметрію регуляторного тиску між секторами, що має важливе значення для формування експортної стратегії України (табл.2.5).

Таблиця 2.5 – Інтегральна матриця нетарифного регуляторного тиску на аграрний експорт України до ЄС (2022–2024 рр.) [42-45]

Товарна група	SPS/санітарний тиск	TBT/технічний тиск	Квотний тиск	Адміністративний тиск	Інтегральний індекс бар'єрності*
Зернові культури	Середній	Низький	Високий	Середній	3,1
Олійні культури	Високий	Середній	Середній	Середній	3,4
Рослинні олії	Середній	Середній	Низький	Низький	2,2
М'ясна продукція	Дуже високий	Високий	Високий	Високий	4,6

*Індекс: 1 = низький тиск, 5 = критично високий тиск (експертна нормалізована оцінка на основі WTO SPS/TBT profiles та DG AGRI trade restrictions)

Результати (табл. 2.5) демонструють чітку структурну асиметрію нетарифного регулювання аграрного експорту України до ЄС:

- найвищий тиск здійснюється на м'ясну продукцію із-за (SPS + квоти + інспекції);
- середній-високий тиск здійснюється на олійні культури із-за (SPS + екологічні TBT);
- середній здійснюється на зернові із-за (квоти як головний бар'єр);
- найнижчий здійснюється на рослинні олії із-за (мінімальної регуляторної бар'єрності).

Отже, нетарифні бар'єри в системі аграрної торгівлі ЄС виконують не лише обмежувальну функцію, але й формують структурну спеціалізацію експорту України, стимулюючи перехід від сировинних до більш перероблених і стандартизованих товарів.

Аналізуючи географічну структуру аграрного експорту України до Європейського Союзу продовж останніх років, слід відзначити, що вона зазнала суттєвих трансформацій під впливом як євроінтеграційних процесів, так і воєнно-логістичних факторів. Зокрема, до 2022 року структура експорту характеризувалася відносно рівномірним розподілом поставок між великими економіками ЄС, то після початку повномасштабної війни відбулося різке

зростання ролі прикордонних держав-членів ЄС, які стали ключовими транзитними та логістичними хабами для української аграрної продукції. Основними торговельними партнерами України серед країн ЄС є: Польща, Румунія, Німеччина, Нідерланди, Іспанія, Італія.

Таблиця 2.6 – Географічна структура аграрного експорту України до ЄС у 2024 р. [42, 43]

Країна ЄС	Обсяг аграрного імпорту з України, млрд євро	Частка у структурі аграрного експорту до ЄС, %	Основні товарні групи
Польща	3,2	24,4	зернові, олійні, м'ясо птиці
Румунія	2,4	18,3	зернові, кукурудза, соняшник
Німеччина	1,8	13,7	олії, продукти переробки
Нідерланди	1,5	11,5	рослинні олії, корми
Іспанія	1,3	9,9	кукурудза, кормові культури
Італія	1,1	8,4	зернові, олійні культури
Інші країни ЄС	1,8	13,8	різні товарні групи
Разом	13,1	100,0	–

Дані таблиці 2.6 свідчать про високу концентрацію українського аграрного експорту на прикордонних країнах ЄС. Найбільшим торговельним партнером України у 2024 році стала Польща, частка якої становила 24,4 % у структурі аграрного експорту до ЄС. Це пояснюється: географічною близькістю; розвитком сухопутної логістики; функціонуванням «шляхів солідарності»; концентрацією транспортно-складської інфраструктури.

Другою за значенням країною стала Румунія, через територію якої здійснювався значний обсяг транзиту української аграрної продукції через порти Чорного моря, насамперед порт Констанца.

Водночас такі країни, як Німеччина, Нідерланди, Іспанія, Італія, залишаються ключовими ринками збуту продукції з вищою доданою вартістю та сировинних аграрних товарів (табл. 2.7).

Таблиця 2.7 – Зміна ролі прикордонних країн ЄС у структурі аграрного експорту України (2021–2024 рр.) [39, 43, 46]

Показник	2021	2022	2023	2024
Частка Польщі та Румунії у структурі аграрного експорту до ЄС, %	28,1	37,4	41,2	42,7
Частка «старих» країн ЄС (Німеччина, Нідерланди, Італія, Іспанія), %	49,6	43,8	39,5	37,8
Частка транзитно-логістичного експорту, %	18,0	34,5	39,2	41,0

Після 2022 року географічна структура експорту України фактично перейшла від “ринково-орієнтованої” до “логістично-орієнтованої” моделі. Основними факторами трансформації стали: блокування чорноморських портів; зростання ролі сухопутного транспорту; розвиток альтернативних експортних коридорів; формування нових логістичних хабів у прикордонних країнах ЄС. У результаті Польща та Румунія перетворилися не лише на імпортерів української аграрної продукції, але й на ключові транзитні вузли експорту до інших держав ЄС.

Слід підкреслити, що зростання обсягів українського аграрного експорту до прикордонних країн ЄС одночасно спричинило:

- посилення конкуренції з місцевими виробниками;
- фермерські протести;
- тимчасові заборони імпорту окремих товарів;

- політизацію аграрної торгівлі.

Найбільш чутливими товарними групами стали: зернові культури, ріпак, соняшник, м'ясо птиці. Це свідчить про поступове формування нової моделі регуляторної конкуренції між Україною та аграрним сектором ЄС. Основними ознаками якої є зростанням ролі нетарифних обмежень, адміністративного контролю та інституційного регулювання доступу української продукції до ринку ЄС.

Повномасштабна війна суттєво трансформувала систему аграрного експорту України, спричинивши руйнування логістичної інфраструктури, блокування морських портів та зростання транспортних витрат. Водночас втрата традиційних експортних маршрутів стала фактором переорієнтації зовнішньої торгівлі на ринок Європейського Союзу та посилення економічної інтеграції з країнами ЄС. У цих умовах запровадження режиму «торговельного безвізу» стало важливим інструментом підтримки українського аграрного сектору та забезпечення безперервності експортних поставок.

Тимчасова лібералізація торгівлі суттєво вплинула на структуру експорту, логістику та механізми регуляторного контролю доступу української продукції до ринку ЄС (табл 2.8).

Таблиця 2.8 – Основні тенденції аграрного експорту України до ЄС у воєнний період (2022-2025 рр). [40-44]

Тенденція	Характер прояву
Переорієнтація експорту	Зростання ролі ринку ЄС
Логістична трансформація	Перехід до сухопутних маршрутів
Посилення SPS/TBT вимог	Зростання регуляторного контролю
Розширення експорту зернових	Збільшення поставок кукурудзи та пшениці
Зростання політичної чутливості	Протести фермерів у країнах ЄС

Як свідчать дані таблиці 2.8, у 2022-2025 роках відбулося формування нової моделі аграрної інтеграції України до ринку ЄС. Основними

тенденціями стали переорієнтація експорту на європейський ринок, логістична трансформація транспортних маршрутів та посилення нетарифного регулювання аграрної торгівлі.

У результаті відбулося різке зростання фізичних обсягів експорту зернових культур, олійних та продукції птахівництва до країн ЄС. Додатковим стимулом стало спрощення процедур доступу до ринку в умовах необхідності підтримки української економіки під час війни. Водночас “торговельний безвіз” сприяв переорієнтації експортної логістики України з морських маршрутів на сухопутні коридори через територію прикордонних держав ЄС. Це посилює роль Польщі, Румунії та інших сусідніх країн як ключових транзитних і логістичних центрів українського аграрного експорту. Разом із позитивними економічними ефектами зростання імпорту української продукції викликало посилення політичних дискусій усередині ЄС щодо впливу дешевшого української аграрної продукції на внутрішній ринок Союзу. Особливо гостро ці суперечності проявилися у зерновому секторі, де фермерські асоціації окремих країн ЄС почали вимагати обмеження імпорту української продукції.

Унаслідок цього у 2023-2025 роках Європейська Комісія була змушена частково переглядати механізми лібералізації та запроваджувати додаткові захисні інструменти для “чутливих” товарних груп. Паралельно із тарифною лібералізацією спостерігалось посилення нетарифного контролю, насамперед у сфері SPS-регулювання, відстеження продукції та екологічних стандартів.

Таким чином, сучасний аграрний експорт України до Європейського Союзу характеризується високою динамікою розвитку, структурною трансформацією та посиленням залежності від регуляторного середовища ЄС. Упродовж 2022-2025 років Європейський Союз фактично став ключовим ринком збуту української аграрної продукції, що було зумовлено як поглибленням економічної інтеграції, так і переорієнтацією експортних потоків в умовах повномасштабної війни.

У структурі аграрного експорту домінуючі позиції займають зернові культури, олійні культури та рослинні олії, що свідчить про збереження переважно сировинної моделі зовнішньоторговельної спеціалізації України. Водночас поступово зростає роль продукції з вищою доданою вартістю, зокрема продуктів харчової переробки та м'ясної продукції, що пов'язано з адаптацією українських виробників до SPS/TBT вимог європейського ринку.

Отже, сучасний розвиток аграрного експорту України до ЄС відбувається в умовах формування нової моделі торговельно-економічної інтеграції, у межах якої тарифна лібералізація поєднується з посиленням системи нетарифного регулювання та інституційного контролю доступу до ринку Європейського Союзу.

2.2 Вплив нетарифних обмежень ЄС на функціонування та адаптацію аграрного сектору України

Емпірична оцінка інтегральних індексів нетарифної бар'єрності, проведена у попередньому підрозділі, доводить, що санітарні, фітосанітарні (SPS) та технічні (TBT) заходи Європейського Союзу чинять найважчий регуляторний тиск на українських експортерів. У практичній площині функціонування українського АПК цей тиск трансформується у два виміри: прямі фінансові витрати на проходження процедур відповідності та необхідність капіталомісткої технологічної модернізації операційних процесів.

Для визначення реального фінансового навантаження на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) у роботі застосовано методи калькуляційного аналізу та структурно-вартісного моделювання, на основі яких здійснено узагальнену поопераційну калькуляцію середніх витрат типового національного підприємства АПК (на прикладі умовної логістичної

партії обсягом 1000 тонн) задля забезпечення повної відповідності нормативно-правовим вимогам ринку ЄС (табл. 2.3).

Таблиця 2.9 – Середня калькуляція витрат українського експортера на подолання SPS та ТВТ бар'єрів ЄС (на обсяг партії 1000 т) [46-48]

Стаття витрат	Процедурний зміст та вимоги ЄС	Середня вартість, євро	Частка у структурі додаткових витрат, %
Лабораторний контроль	Аналіз на пестициди (MRLs), мікотоксини, важкі метали в акредитованих лабораторіях (ISO 17025)	2 500	7,1
Впровадження та аудит HACCP / ISO 22000	Оплата послуг міжнародних сертифікаційних центрів, щорічний наглядовий аудит виробничих ліній	6 500	18,6
Сертифікація GlobalG.A.P.	Аудит первинного виробництва, екологічних карт та умов праці (для рослинництва)	4 000	11,4
Технологічна адаптація упаковки	Переобладнання ліній під Регламент № 1169/2011, маркування мовами країн-членів ЄС, еко-пакування	14 000	40,0
Впровадження цифрового обліку	Побудова систем простежуваності (<i>traceability</i>), інтеграція внутрішнього ПЗ із вимогами ЄС	8 000	22,9
РАЗОМ додаткових витрат	Кумулятивне фінансове навантаження на експортний контракт	35 000	100,0

Розрахунки у таблиці 2.9 наочно демонструють, що найбільшу питому вагу мають витрати на технологічну адаптацію упаковки та маркування (40,0%), а також побудову цифрових систем відстеження (22,9%). Сумарні додаткові витрати у розмірі 35 000 євро на кожну умовну тисячу тонн готової продукції суттєво знижують початкову цінову конкурентоспроможність українського продовольства, перетворюючи некомерційні стандарти на інструмент вимивання оборотних коштів. Для великих агрохолдингів ці витрати є прийнятними, проте для малих та середніх підприємств (МСП) вони

переважно стають з фінансовим бар'єром, що повністю блокує їм вихід на європейський ринок.

Вплив нетарифного регулювання ЄС характеризується жорсткою галузевою диференціацією, що підтверджується секторальним моніторингом відхилень української продукції. Зерновий сектор є основою українського аграрного експорту, тому фітосанітарний контроль ЄС тут є максимально ретельним. Виявлення найменшого перевищення європейських норм у портах або на залізничних прикордонних переходах призводить до миттєвого блокування вантажу через систему RASFF. Для аналізу глибини цієї проблеми систематизовано офіційну статистику нотифікацій RASFF щодо української агропродукції (табл. 2.10).

Таблиця 2.10 – Динаміка та причини нотифікацій системи RASFF щодо аграрної продукції України при спробах імпорту до ЄС [49]

Товарний сектор	Кількість випадків блокування партії	Ключова причина відхилення вантажу митними органами ЄС	Наслідки для українського експортера
Зернові та олійні культури	Понад 45 випадків на рік	Перевищення MRLs (хлорпірифос, гліфосат), наявність карантинних шкідників	Повернення партії, штрафи, простой суден/вагонів
М'ясо та м'ясопродукти	До 10 випадків на рік	Порушення ветеринарних сертифікатів, виявлення Salmonella у м'ясі птиці	Утилізація вантажу, загроза тимчасового відклику єврономера
Мед та бджільництво	Близько 15 випадків на рік	Виявлення залишків протимікробних речовин (антибіотиків)	Блокування виробника, перехід країни на посилений контроль
Кондитерська продукція	Понад 20 випадків на рік	Невідповідність маркування (етикеток), несанкціоновані барвники	Затримка на митних складах, необхідність перемаркування

Дані таблиці 2.10 свідчать, що фітосанітарний та ветеринарний контекст діє безкомпромісно. Простой суден чи вагонів у разі виявлення порушень генерують колосальні збитки через демаредж (штраф за простій судна може досягати 15-20 тис. дол. США на добу). М'ясо та м'ясна продукція зазнає

найжорсткішого ветеринарного пресингу. Доступ на ринок ЄС мають лише ті українські підприємства (переважно птахівничі комплекси), які пройшли прямий аудит інспекторів Генерального директорату DG SANTE та отримали так званий «єврономер». Головним бар'єром тут виступає повна заборона на використання антибіотиків як стимуляторів росту та суворий контроль за епізоотичною ситуацією (особливо щодо африканської чуми свиней та пташиного грипу). Будь-який спалах захворювання в Україні створює ризик автоматичного призупинення експорту для всього галузі, незалежно від статусу конкретного підприємства.

Інтеграція українських молокопереробних підприємств до єдиного ринку ЄС стримується найжорсткішими вимогами до первинної сировини. Ключовим нетарифним бар'єром тут виступає Регламент (ЄС) № 853/2004, який встановлює ліміти на кількість соматичних клітин (до 400 тис./мл) та загальну бактеріальну забрудненість (до 100 тис./мл) у сирому молоці. Для імплементації цих норм вітчизняний сектор потребує повної відмови від закупівлі сировини в господарствах населення (де рівень забрудненості часто перевищує європейські ліміти у 3-5 разів) та переходу на промислове молочне скотарство. Фінансовий аналіз доводить, що переобладнання однієї тваринницької ферми за сучасними європейськими стандартами вимагає капіталовкладень у розмірі від 250 до 600 тис. євро. Як наслідок, станом на 2025 рік лише обмежена кількість українських заводів володіє офіційним правом експорту до ЄС, що зумовлює низьку диверсифікацію цього ринку та високу питому вагу втраченої вигоди для національної економіки.

Специфіка цього сектору олійних культур полягає у його критичній залежності від ТВТ-заходів та екологічних регламентів ЄС. При експорті ріпаку та сої ключовим фільтром виступає Директива ЄС з відновлювальної енергетики, яка вимагає сертифікації сталості виробництва біомаси. Українські аграрії змушені документально доводити, що сировина вирощена на землях, які не зазнали знеліснення чи осушення після 2008 року, а також розраховувати обсяг викидів парникових газів по всьому логістичному

ланцюгу. Окрім цього, експорт соняшникової олії піддається посиленому контролю на наявність залишків мінеральних олій (нафтопродуктів), що вимагає жорсткої сертифікації транспортних засобів, залізничних цистерн та флекситанків.

Для системного узагальнення характеру впливу нетарифного регулювання ЄС на функціонування та адаптаційні можливості національного агросектору, було проведено SWOT-аналіз. Цей інструментарій дозволяє згрупувати внутрішні чинники конкурентоспроможності українських підприємств та зовнішні регуляторні тренди єдиного європейського ринку (табл. 2.11).

Таблиця 2.11 – SWOT-матриця адаптації аграрного сектору України до нетарифного режиму ЄС[4, 5, 9, 50, 51]

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> - Низька собівартість первинного виробництва сировини; - Наявність потужних агрохолдингів із досвідом ЗЕД; - Високий ступінь цифровізації великих товарних ферм; - Наявність базової гармонізації законодавства через DCFTA. 	<ul style="list-style-type: none"> - Дефіцит фінансових ресурсів у МСП для сертифікації; - Технологічна застарілість молокопереробних заводів; - Залежність логістики від наземних прикордонних переходів; - Слабкий рівень лабораторної інфраструктури в регіонах.
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> - Модернізація підприємств та вихід на нові преміальні ринки; - Стимулювання розвитку внутрішньої глибшої переробки; - Інтеграція в європейські екологічні ланцюги якості; - Отримання статусу повноправного члена ЄС та зняття ВСП-контролю. 	<ul style="list-style-type: none"> - Посилення екологічних бар'єрів через <i>European Green Deal</i>; - Повернення жорстких квот та «аварійних гальм» (2024–2025 рр.); - Ризик повної втрати ринку МСП через високу вартість НАССР; - Транспортні блокади та інфраструктурні колапси на кордоні.

Аналітичне узагальнення SWOT-матриці (табл. 2.11) підтверджує двоякий вплив нетарифних обмежень, який нами досліджувався у теоретичній частині роботи. З одного боку, жорсткі рамки SPS та ТВТ заходів оголюють хронічні слабкі сторони українського АПК, оскільки низька інвестиційна спроможність малих фермерів та логістична вразливість. З іншого боку, подолання цих бар'єрів виступає безальтернативним драйвером інноваційного

оновлення, змушуючи бізнес переходити від неефективної експортно-сировинної моделі до виробництва готової продукції з високою доданою вартістю, яка здатна конкурувати на глобальному рівні.

Варто підкреслити, що повномасштабна війна стала найпотужнішим шоковим чинником, який повністю деформував традиційне функціонування аграрного сектору України. Проте в контексті нетарифного регулювання воєнний стан виступив не лише руйнівником логістики, а й парадоксальним каталізатором примусової структурної адаптації національного бізнесу до вимог ринку ЄС. Блокування чорноморських портів у перші роки конфлікту та регулярні обстріли портової та елеваторної інфраструктури змусили експортерів здійснити миттєву географічну переорієнтацію на європейський сухопутний вектор, де діють безкомпромісні некомерційні фільтри. На наш погляд війна спричинила глибоку структурну трансформацію українського аграрного експорту, змусивши виробників адаптуватися за трьома основними напрямками (рис.2.2).

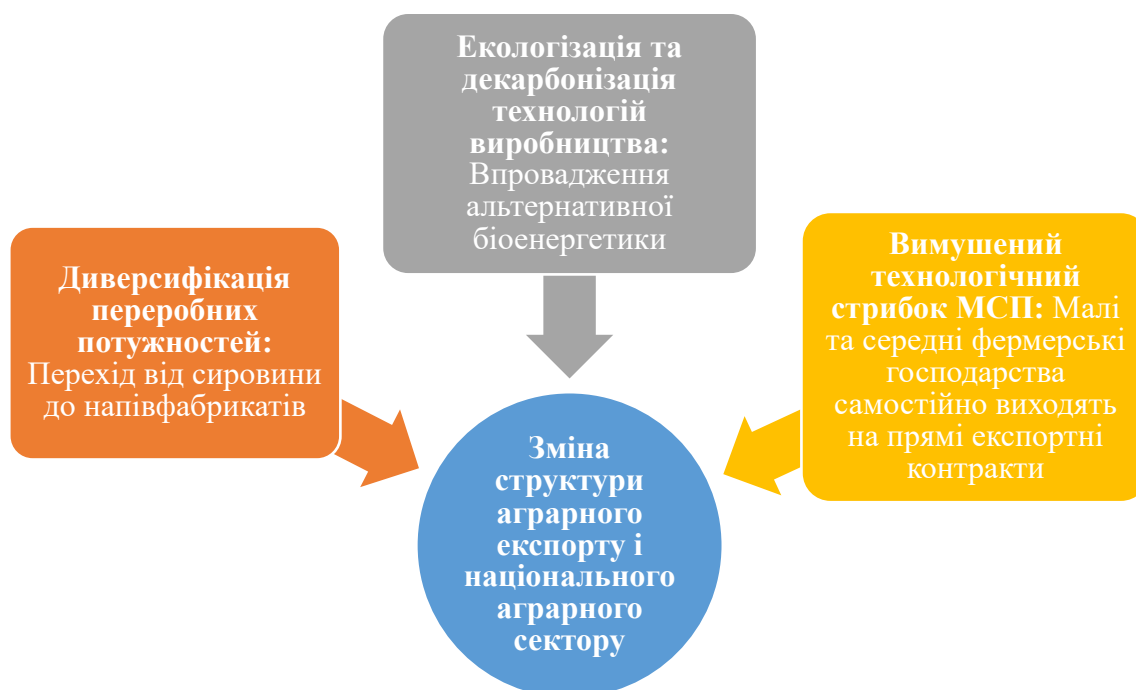

Рисунок 2.2 – Вплив воєнного стану на структурну трансформацію українського аграрного експорту [50-53]

Диверсифікація переробних потужностей відбулася із-за переходу від сировини до напівфабрикатів. Експорт низької маржинальної сировини (наприклад, фуражного зерна) автомобільним чи залізничним транспортом через європейські Border Control Posts виявився економічно неефективним через колосальні нетарифні логістичні витрати. Це стимулювало інвестиції всередині країни у потужності з глибокої переробки сировини (виробництво крохмалю, біоетанолу, шротів, рафінованої олії). Така продукція має вищу додану вартість, легко витримує витрати на проходження ТВТ-процедур пакування і маркування та є рентабельною для сухопутного транзиту.

Втрата традиційних джерел енергопостачання внаслідок руйнування енергосистеми підштовхнула українські агропідприємства до впровадження альтернативної біоенергетики (біогазові установки на відходах тваринництва, спалювання лушпиння соняшнику). Це автоматично дозволило експортерам відповідати суворим екологічним критеріям сталості ЄС, знижуючи розрахований вуглецевий слід української продукції.

Малі та середні фермерські господарства, які раніше реалізовували сировину великим трейдерам на внутрішньому ринку, через воєнні фінансові ризики були змушені самотійно виходити на прямі експортні контракти з Польщею та Румунією. Це вимагало від них прискореного впровадження цифрового обліку та проходження сертифікації з нуля, що суттєво підвищило якісний рівень менеджменту в секторі МСП. Для кількісної оцінки інтенсивності структурних зрушень в агросекторі під впливом воєнних та регуляторних чинників, систематизовано аналітику динаміки капіталовкладень українських підприємств АПК у модернізацію виробництва задля отримання доступу на ринок ЄС (табл. 2.12).

Дані таблиці 2.12 унаочнюють логіку адаптації у воєнний час. Зокрема, найактивніше бізнес інвестує у цифровізацію відстеження вантажів (58,0%) та модернізацію елеваторів (42,0%), оскільки ці процеси мають найменший термін окупності й дозволяють миттєво уникати ризиків блокування партій системою RASFF. Водночас сектор тваринництва (12,0%) демонструє

найповільнішу структурну адаптацію, що зумовлено високими воєнними ризиками, тривалим терміном окупності (до 7 років) та надмірною жорсткістю ветеринарного контуру DG SANTE.

Таблиця 2.12 – Напрями технологічної модернізації підприємств АПК України під впливом воєнних чинників та нетарифного режиму ЄС[3,53-55]

Напрямок модернізації	Технологічна сутність та відповідність вимогам ЄС	Питома вага підприємств, що інвестували, %	Середній термін окупності інвестицій, років	Головний стримуючий воєнний чинник
Елеваторна інфраструктура	Перехід на газові/біопаливні сушарки для усунення залишків продуктів згоряння та диму у зерні (SPS)	42,0	3,5-4	Дефіцит електроенергії, ризики ракетних ударів
Модернізація ліній харчопрому	Закупівля автоматів пакування за Регламентом № 1169/2011, перехід на екологічні біорозкладні матеріали (TBT)	35,0	2,0-3	Брак оборотних коштів через воєнні збитки
Промислове тваринництво	Реконструкція комплексів під стандарти <i>animal welfare</i> , автоматизація доїння для досягнення лімітів Регламенту № 853/2004	12,0	5-7	Високі капітальні ризики, втрата поголів'я в зоні бойових дій
Цифровізація та Tracability	Впровадження ERP-систем, GPS-моніторингу полів, електронного обліку партій для простежуваності (Закон № 178/2002)	58,0	1,5-2	Дефіцит кваліфікованих ІТ та інженерних кадрів (мобілізація)

Отже, воєнний стан сформував модель «адаптації через виживання». Український аграрний сектор продемонстрував унікальний рівень гнучкості, де подолання нетарифних бар'єрів ЄС у поєднанні з подоланням воєнних викликів призвело до прискореної інституційної конвергенції та якісного переформатування структури виробництва, закладаючи міцну основу для

майбутнього повноправного членства України в Європейському Союзі. Поєднання воєнних викликів із надвисокими логістичними витратами сухопутного транзиту змусило український агробізнес прискорено інвестувати у внутрішні потужності з глибокої переробки сировини, екологізацію елеваторного господарства та цифровізацію менеджменту. Це запустило процес примусової інституційної конвергенції та якісного оновлення структури виробництва, що трансформує національний АПК з експортно-сировинного додатку на повноцінного конкурентного гравця на єдиному європейському ринку.

3 НАПРЯМИ МІНІМІЗАЦІЇ ВПЛИВУ НЕТАРИФНИХ ОБМЕЖЕНЬ НА ЕКСПОРТ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄС

3.1 Гармонізація стандартів та модернізація аграрного сектору України в умовах євроінтеграції

Системна мінімізація деструктивного впливу нетарифних обмежень Європейського Союзу на аграрні експортні потоки вимагає переходу від моделі пасивної «вимушеної адаптації», яка досліджувалася у другому розділі, до стратегії випереджального інституційно-правового зближення. Ключовим вектором цього процесу в умовах офіційного статусу України як кандидата на членство в ЄС є повне та безкомпромісне наближення національного законодавства до європейського комплексу правових норм. Це передбачає не просто формальне копіювання директив, а створення еквівалентної європейській екосистеми державного контролю на кожному етапі аграрного виробничого ланцюга.

Головним інституційним інструментом ліквідації технічних та санітарно-фітосанітарних бар'єрів на макrorівні є підписання Угоди про оцінку відповідності та прийняття промислової і аграрної продукції. Для досягнення цієї стратегічної мети державні органи регулювання України спільно з профільними міністерствами реалізують покроковий алгоритм гармонізації контрольно-наглядових процедур [33, 56, 57]. Схематично архітектуру та логіку цього процесу, що забезпечує трансформацію правового поля, відображено на рисунку 3.1.

Рисунок 3.1 – Інституційна матриця правового зближення та нівелювання нетарифних бар'єрів між Україною та ЄС [33, 56, 57].

На рисунку 3.1, фінальним результатом правової конвергенції є повне взаємне визнання сертифікатів відповідності, що дозволяє усунути повторний ветеринарно-санітарний контроль на кордоні і перевести українські вантажі у режим «зеленого коридору».

Невід'ємним елементом реалізації цієї матриці на практиці є тотальна цифровізація сертифікаційних процедур. Експертні розрахунки [57] про логістичні втрати від простоїв автотранспорту свідчать, що паперовий документообіг є головним джерелом інституційних затримок. Напрямом вирішення цієї проблеми є повна інтеграція національних інформаційних систем ветеринарного та фітосанітарного контролю (із загальноєвропейською цифровою мережею TRACES NT [33, 58, 59].

У контексті сучасної розбудови міжнародних економічних відносин цифровізація митно-регуляторних процедур виступає базовою умовою підвищення ефективності зовнішньоторговельних операцій та мінімізації прихованого некомерційного тиску [53]. Перехід від традиційного паперового документообігу до інтегрованих хмарних технологій дозволяє радикально знизити рівень транзакційних витрат експортерів та усунути тривалі

інституційні затримки при проходженні ветеринарно-санітарного контролю на кордоні. Створення єдиного цифрового контуру торгівлі забезпечує наскрізне відстеження походження та безпечності продукції, що повністю відповідає фундаментальній європейській філософії «from farm to fork». Віртуалізація сертифікаційних процесів суттєво нівелює суб'єктивні корупційні ризики та мінімізує ймовірність виникнення технічних чи орфографічних помилок у митних деклараціях і супровідних сертифікатах здоров'я. Наднаціональна цифрова інтеграція державних баз даних стає ключовим елементом реалізації концепції «аграрного безвізу», оскільки дозволяє верифікувати статус експортера в режимі реального часу [60]. Таким чином, впровадження інноваційних цифрових платформ виступає безальтернативним інструментом правового зближення України та ЄС, спроможним перетворити жорсткі прикордонні бар'єри на прозорі канали швидкісного логістичного сполучення. Виходячи із цих теоретичних аспектів цифровий перехід передбачає впровадження таких інструментів:

- електронне автоматизоване формування сертифікатів експортного походження та здоров'я тварин/рослин з унікальними QR-кодами, що виключає ризик технічних помилок у митних деклараціях;
- попереднє електронне сповіщення прикордонних інспекційних постів ЄС безпосередньо в момент виходу вантажу з українського підприємства;
- автоматична верифікація європейських номерів українських виробників у наднаціональних базах даних ЄС, що скорочує час документального аудиту на кордоні з кількох діб до 15-20 хвилин.

Трансформація зовнішньоекономічної стратегії держави в умовах євроінтеграції переносить центр ваги з макроекономічного регулювання на рівень операційного менеджменту безпосередніх суб'єктів господарювання. Забезпечення сталого доступу вітчизняного продовольства на висококонкурентні наднаціональні ринки залежить від здатності окремих компаній гнучко адаптувати свої внутрішні стандарти до імперативних вимог

Брюсселя. У сучасній моделі міжнародної торгівлі корпоративна спроможність гарантувати безпечність продукції стає базовою умовою формування її нецінової конкурентоспроможності. Ефективне подолання якісних некомерційних бар'єрів неможливе без кардинальної перебудови внутрішньовиробничої логістики та мінімізації технологічних ризиків на кожному етапі створення доданої вартості. Це вимагає від менеджменту агропідприємств відмови від застарілих систем контролю кінцевої продукції на користь превентивного управління критичними точками безпосередньо у виробничих цехах. Відтак, інституційне зближення України та ЄС на державному рівні має обов'язково синхронізуватися з процесами інноваційного оновлення мікроекономічного середовища.

Паралельно з макроекономічними реформами, подолання некомерційних фільтрів потребує глибокої технологічної реструктуризації безпосередньо на мікрорівні, тобто на рівні конкретного виробника. Основним інструментом забезпечення конкурентоспроможності готової харчової продукції на єдиному ринку Співтовариства залишається безальтернативна імплементація систем менеджменту безпечності на принципах HACCP (ISO 22000).

В умовах масштабних воєнних руйнувань, хронічного дефіциту ліквідності та високих операційних ризиків, вітчизняні підприємства АПК потребують кардинального переходу від формальної наявності паперових сертифікатів до реального та безперервного функціонування систем контролю критичних точок [52; 53]. Юридично обґрунтовано, що така трансформація вимагає активного впровадження концептуально нової моделі «цифрового HACCP», яка базується на інтеграції автоматизованих датчиків безперервного моніторингу температурних режимів, бактеріологічних показників сировини та рівнів вологості безпосередньо в контур виробничих ліній із автоматичним виведенням даних у захищені хмарні сховища. Практична реалізація цієї інноваційної моделі дозволяє у режимі реального часу формувати верифіковану цифрову історію кожної експортної партії

товарів, що гарантує європейським імпортерам і контролюючим органам DG SANTE абсолютне відстеження походження продовольства від первинного поля (ферми) до кінцевої споживчої упаковки відповідно до вимог Регламенту ЄС № 178/2002 [61]. Водночас для сектору малого та середнього агробізнесу, який зазнає найбільшого фінансового тиску, стратегічним пріоритетом має стати горизонтальна кооперація та створення сертифікаційних пулів з метою спільного фінансування дорогих вартісних аудитів за міжнародним стандартом GlobalG.A.P. Об'єднання зусиль малих фермерських господарств дозволить їм консолідувати великі, однорідні за якісними та безпековими параметрами партії рослинної і тваринницької сировини, диверсифікувати логістичні ризики прикордонного транзиту та ефективно долати високий капіталомісткий поріг входу до преміальних роздрібних і торговельних мереж Європейського Союзу.

Глобальні кліматичні трансформації та посилення вимог до сталого розвитку кардинально змінюють філософію міжнародної торгівлі продовольством у XXI столітті [40, 50]. Наднаціональне регулювання єдиного ринку Європейського Союзу дедалі більше зміщується у площину суворого екологічного контролю, перетворюючи кліматичні імперативи на провідний інструмент якісного відбору імпорتنих потоків. Для країн-партнерів, які перебувають у процесі євроінтеграційної конвергенції, це висуває нові жорсткі вимоги щодо мінімізації антропогенного навантаження на довкілля в процесі сільськогосподарської діяльності. Традиційні конкурентні переваги, засновані на низькій вартості ресурсів чи унікальній родючості ґрунтів, втрачають свою визначальну роль, якщо виробничий цикл генерує високий рівень емісії парникових газів. Відтак, успішне проникнення на преміальні європейські ринки тепер безпосередньо залежить від здатності експортерів довести відповідність своїх технологічних карт принципам циркулярної економіки. За таких обставин формування довгострокової зовнішньоекономічної стратегії вітчизняного АПК вимагає превентивної інтеграції кліматичного порядку денного Брюсселя в архітектуру корпоративного менеджменту.

Сучасний етап еволюції нетарифного регулювання в ЄС характеризується стрімким зміщенням акцентів від суто медико-біологічної безпеки (SPS) до глобальної екологічної та кліматичної відповідності (TBT). Провідним драйвером цих структурних зрушень виступає загальноєвропейська стратегія Європейського зеленого курсу, зокрема її профільні імперативні підпрограми «Від ферми до столу» та «Біорізноманіття 2030» [29; 62]. Для українського аграрного сектору, що функціонує в умовах воєнних деформацій та післявоєнного відновлення, це означає, що у довгостроковій стратегічній перспективі ключовим нетарифним бар'єром стає не просто відсутність шкідливих хімічних речовин у кінцевому продукті, а загальний рівень декарбонізації, обсяг «вуглецевого сліду» та екологічна сталість усього процесу його виробництва і логістики [63]. Важливим інституційним викликом для національних компаній є імплементація ESG-критеріїв та підготовка до поступового розширення впливу європейського механізму прикордонного вуглецевого коригування на агропродовольчий сектор. Навіть за умов тимчасового збереження ліберального тарифного режиму, непрямий екологічний тиск Європейського Союзу станом на 2026 рік реалізується через посилення вимог до сертифікації сталості біомаси, обмеження використання азотних добрив та жорсткий моніторинг залишків мінеральних олій, що потребує негайної технологічної реструктуризації українського експортно-орієнтованого виробництва.

Вагомим інституційним викликом для національних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у контексті якісної трансформації регуляторного середовища є імплементація стандартів нефінансової звітності на основі ESG-критеріїв, а також превентивна адаптація до архітектури європейського механізму прикордонного вуглецевого коригування (СВАМ). Попри те, що у поточному періоді регуляторний фокус СВАМ спрямований на декарбонізацію базових енергоємних галузей промисловості (зокрема, виробництва цементу, металопродукції та хімічних добрив), його опосередкований результуючий тиск на функціонування вітчизняного

агропромислового комплексу реалізується через два ключові канали. Першим деструктивним вектором виступає імпортоване зростання вартості мінеральних азотних добрив європейського походження через трансляцію вуглецевих витрат у кінцеву ціну сировини, що суттєво підвищує загальну виробничу собівартість українського продовольства в умовах воєнного стану. Другим каналом виступає імплементація Європейським Союзом жорстких вимог щодо обов'язкового аудиту та сертифікації «вуглецевого сліду» по всьому логістичному ланцюгу сухопутного транзиту, що перетворює кліматичні параметри транспортування на дієвий інструмент некомерційного обмеження експортних потоків української аграрної продукції.

Мінімізація результуючого кліматичного та нормативно-екологічного тиску з боку інституцій Європейського Союзу потребує розробки та впровадження комплексної стратегії інноваційного переозброєння вітчизняного агросектору. У практичній площині операційного менеджменту підприємств АПК реалізація зазначеного завдання зумовлює необхідність системної модернізації виробничо-технологічних процесів за наступними ключовими стратегічними напрямками [64, с.23-31].

По-перше, імплементація інструментів точного та регенеративного землеробства. Інтеграція систем супутникової GPS-навігації полів, безпілотних технологій диференційованого моніторингу та ґрунтозберігаючих систем обробітку No-Till забезпечує суттєве зниження ресурсомісткості агровиробництва. Практичне застосування цих інновацій дозволяє скоротити використання синтетичних засобів захисту рослин на 50% та мінеральних добрив на 20% відповідно до цільових орієнтирів стратегії «з ферми до столу». З економічного погляду це мінімізує ймовірність біологічного відхилення вантажів у наднаціональній системі RASFF через перевищення лімітів залишків агрохімікатів, а з екологічного – кардинально зменшує емісію вуглекислого газу при обробітку посівних площ.

По-друге, розбудова закритих біоенергетичних циклів та замикання виробництва. Масштабна воєнна деструкція об'єктів критичної інфраструктури та дефіцит традиційних енергоносіїв довели безальтернативність будівництва високотехнологічних біогазових комплексів на базі тваринницьких ферм та переробних заводів. Спалювання аграрної біомаси для генерації власної «зеленої» електричної та теплової енергії дозволяє українським експортерам успішно проходити міжнародний аудит на відповідність критеріям екологічної сталості та отримувати сертифікати системи ISCC (Міжнародної сертифікація сталого розвитку та вуглецевого рівня). Наявність даної сертифікації виступає імперативною нормативною умовою для легітимного постачання технічних культур (зокрема, ріпаку та сої) як біопаливної сировини на внутрішній ринок країн Євросоюзу.

По-третє, екстенсифікація площ під сертифіковане органічне виробництво. Повна адаптація операційних процесів до регуляторних імперативів Регламенту (ЄС) № 2018/848 [65] та офіційне отримання екологічного маркування «євролисток» відкриває для національного малого та середнього бізнесу унікальні можливості нівелювання нетарифного тиску. Відмова від використання синтетичних компонентів дозволяє компаніям повністю обійти жорсткі технічні та фітосанітарні фільтри і диверсифікувати збут шляхом виходу у найбільш високий маржинальний преміальний сегмент європейського роздрібного ритейлу. З метою системної структуризації, фінансової оцінки та вартісного моделювання обсягів необхідних капіталовкладень у технологічну реструктуризацію галузі, у таблиці 3.1 узагальнено поопераційну архітектуру та очікуваний економічний ефект від реалізації заходів з екологічно-технічного переозброєння підприємств АПК України задля ефективного подолання новітніх некомерційних обмежень.

Таблиця 3.1 – Стратегічна матриця та фінансова місткість екологічно-технічної модернізації АПК України в умовах «зеленого курсу» та нетарифного регулювання ЄС [29, 62-65]

Напрямок модернізації / вимоги ЄС	Процедурно-технологічний зміст заходів	Необхідний обсяг інвестицій (середній на підприємство), тис. євро	Очікуваний торговельний ефект для експорту
Декарбонізація логістики та виробництва (СВАМ/RED III)	Впровадження енергоефективного обладнання, перехід елеваторів на біомасу, розрахунок вуглецевого сліду	150 – 350	Безперешкодний доступ на ринок біопаливної сировини ЄС, зниження екологічних мит
Впровадження точного землеробства (Farm to Fork)	Закупівля дронів-обприскувачів, систем та карт диференційованого внесення ЗЗР для зниження пестицидного навантаження	80 – 200	Повне усунення ризиків блокування партій зерна в системі RASFF через перевищення MRLs
Органічна сертифікація (Регламент № 2018/848)	Повна відмова від хімікатів, проходження трирічного перехідного періоду, аудит сертифікаційними органами ЄС	20 – 50	Вихід на преміальні роздрібні мережі Німеччини, Франції, Нідерландів з надбавкою до ціни до +40%
Екологізація упаковки (ТВТ-регламенти)	Перехід на біорозкладні, паперові та придатні до вторинної переробки матеріали, адаптація етикеток	40 – 120	Допуск готової продукції харчової промисловості на внутрішній ринок ЄС без штрафних санкцій та затримок

Аналітична оцінка результатів структурно-вартісного моделювання, представленого у таблиці 3.1, унаочнює, що комплексна екологічна модернізація вітчизняного агросектору пов'язана з необхідністю залучення масштабних довгострокових інвестиційних ресурсів, серед яких найвищим рівнем капіталомісткості характеризується блок декарбонізації та впровадження енергоефективних технологій [66]. Проте зазначені фінансові витрати мають виключно стратегічний та інноваційно-інвестиційний характер, оскільки вони дозволяють повністю нівелювати ризики втрати преміального європейського ринку через перманентне посилення екологічних

стандартів групи ТВТ. Рациональне капіталовкладення у «зелений» транзит трансформує поточний регуляторний пресинг інституцій Брюсселя у тривалу, сталу конкурентну перевагу українських виробників, суттєво підвищуючи рівень їхньої капіталізації та інтегруючи вітчизняний бізнес у глобальні ланцюги створення високотехнологічної доданої вартості.

Із вище зазначеного слідує, що системна мінімізація впливу нетарифних обмежень Європейського Союзу в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів вимагає від України переходу до стратегії випереджального інституційно-правового та технологічного зближення. На макроекономічному рівні базовим інструментом нівелювання технічних та санітарно-фітосанітарних бар'єрів виступає повна гармонізація національного законодавства з нормами ЄС та підписання Угоди про оцінку відповідність промислової продукції, що дозволить забезпечити двостороннє визнання сертифікатів еквівалентності. Важливим драйвером усунення процедурних затримок на кордоні та оптимізації митної логістики є тотальна віртуалізація сертифікаційних процесів шляхом повної цифрової інтеграції національних реєстрів із загальноєвропейською платформою. Паралельно на мікроекономічному рівні подолання некомерційного тиску ЄС потребує капіталомісткої модернізації операційного менеджменту підприємств АПК на основі концепції «цифрового ХАССП» та формування сертифікаційних пулів для суб'єктів малого та середнього бізнесу. З огляду на стрімку екологізацію торговельної політики ЄС та впровадження європейського механізму прикордонного вуглецевого коригування, стратегічним орієнтом для українських експортерів стає адаптація виробничих карт до вимог «Європейського зеленого курсу» через інструменти точного землеробства, біоенергетики та органічного виробництва. Таким чином, гармонізацію стандартів слід розглядати не як штучний деструктивний фільтр, а як безальтернативний імператив глибокої структурної перебудови, спроможний трансформувати нормативні бар'єри у стійкі довгострокові конкурентні переваги українського агропродовольчого сектору.

3.2 Стратегічні напрями підтримки аграрного експорту України в умовах поглиблення співпраці з ЄС

Уніфікація зовнішньоекономічної стратегії України в процесі набуття повноправного членства в Європейському Союзі актуалізує потребу у розробці довгострокової суверенної політики захисту та просування національних комерційних інтересів на єдиному європейському ринку. Формування стійких векторів мінімізації некомерційного тиску Європейського Союзу більше не може обмежуватися точковими адаптаційними заходами на рівні окремих компаній, а потребує вибудови комплексної архітектури державного протекціонуму та стимулювання.

Системна реалізація цієї стратегічної мети передбачає синергію макроекономічного регулювання, інфраструктурного переформатування прикордонних просторів та активного залучення фінансово-донорських інструментів міжнародної допомоги. Відтак, диверсифікація та нарощування національного агропродовольчого експорту в умовах поглиблення інтеграції стає прямою функцією від ефективності сформованих інституційних механізмів підтримки та координації зусиль державного та приватного секторів [67; 68].

Базовим інструментом фінансового стимулювання модернізації суб'єктів національного агропромислового комплексу в умовах обмеженого макроекономічного маневру виступає цільова адаптація діючої державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» [69]. Стратегічним імперативом для уряду є виділення в межах зазначеної програми спеціалізованого ліміту на отримання пільгових інвестиційних ресурсів для підприємств малого та середнього бізнесу, спрямованих на закупівлю високотехнологічного пакувального обладнання, інфраструктурне будівництво біогазових комплексів та покриття витрат на проходження сертифікації за міжнародним стандартом Global G.A.P.

Поряд із цим, критично важливе інституційне значення має функціонування державного Експортно-кредитного агентства (ЕКА). Ключовою прерогативою цього агентства в умовах тривалого воєнного стану стає комплексне страхування прямих інвестицій та зовнішньоторговельних контрактів від специфічних воєнно-політичних ризиків. Реалізація цього механізму дозволить українським трейдерам залучати дешевше боргове фінансування та кредитні лінії від провідних європейських банківських установ під заставу майбутньої експортної виручки, нівелюючи проблему дефіциту ліквідності.

Вагомим некомерційним та інформаційно-консультаційним інструментом мінімізації бар'єрів є нарощування операційної спроможності офісу з розвитку експорту та підприємництва [70]. Функціональна діяльність цього офісу в умовах поглиблення євроінтеграційної конвергенції має бути сфокусована на веденні безкоштовних національних баз даних технічних і санітарних регламентів країн-членів Співтовариства, наданні юридичного супроводу МСП щодо успішного проходження ветеринарно-санітарних аудитів інспекторами DG SANTE, а також здійсненні постійного проактивного моніторингу нотифікацій та оновлень у європейській системі швидкого реагування RASFF.

Систематизація зазначених інструментів доводить, що нівелювання некомерційного тиску ЄС не може спиратися на ізольовані заходи, а вимагає формування цілісної наднаціональної екосистеми. З метою узагальнення та візуалізації внутрішньої структури взаємодії між владою та агробізнесом, нами розроблено комплексну архітектурну модель державної підтримки. Зазначена тривекторна система макроекономічного та інституційного стимулювання аграрних експортних потоків в умовах воєнного стану та євроінтеграції представлена на рисунку 3.2.

Рисунок 3.2 – Теоретична модель багаторівневої системи державної підтримки та стимулювання аграрного експорту України до країн ЄС[64, 66-70]

Представлена на рисунку 3.2 архітектура унаочнює, що подолання некомерційних фільтрів забезпечується виключно за умови синхронного функціонування всіх трьох виділених блоків. Фінансові стимули та інформаційний супровід інституційного контуру дозволяють національним виробникам сформувати внутрішню відповідність жорстким якісним стандартам ЄС. Інфраструктурний логістичний вектор безпосередньо усуває просторове «вузьке горло» при транскордонних перевезеннях сировини.

Тобто, запропонована модель виступає практичною основою для проведення торговельної дипломатії та капіталізації експортного потенціалу українського АПК в умовах правової конвергенції. Дослідження в другому розділі структуровано-вартісного моделювання, які зафіксували суттєві фінансові втрати від диспозиції та простоїв автотранспортних засобів на прикордонних переходах. Емпіричні дослідження свідчать, що фізична та інфраструктурна спроможність пунктів пропуску в умовах воєнної деформації

традиційних морських логістичних маршрутів перетворилася на критичне «вузьке горло» для національних експортних потоків [57, 71]. Стратегічним інфраструктурним та інституційним рішенням зазначеної деструктивної проблеми є масштабний перехід до моделі інтегрованого спільного митного та ветеринарно-санітарного контролю на зовнішньому кордоні спільного простору з прикордонними державами-членами ЄС, зокрема Польщею, Румунією, Угорщиною та Словаччиною.

Практичне впровадження концепції уніфікованого контролю за принципом «єдиного вікна» дозволяє повністю ліквідувати дублювання адміністративних та контрольних процедур, оптимізувати розподіл часових ресурсів та суттєво знизити транзакційні витрати суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Схематично архітектуру, логіку та очікувані економічні ефекти від інфраструктурно-процедурної оптимізації проходження ветеринарно-санітарного та митного огляду експортних вантажів відображено на рисунку 3.3.

Рисунок 3.3 – Схема інфраструктурно-процедурної оптимізації проходження контролю на кордоні України та ЄС [72-76]

Аналітична оцінка представлена на рисунку 3.2 моделі унаочнює, що інституційна конвергенція та об'єднання операційних зусиль українських і європейських інспекційних служб у межах єдиного інтегрованого інфраструктурного об'єкта забезпечує радикальне скорочення часового лагу проходження регуляторних процедур з кількох діб до кількох годин [77].

Задля практичної реалізації зазначеного інституційного механізму в специфічних умовах воєнного стану та жорстких бюджетних обмежень пріоритетного значення набуває покрокове розгортання наступних стратегічних інфраструктурних кроків.

По-перше, консолідація факторів масштабності та екологічної збалансованості агровиробництва. Наявність значного потенціалу високородючих земельних ресурсів у поєднанні з трендом примусової декарбонізації технологічних процесів (зокрема, диверсифікацією паливних карт елеваторних комплексів через перехід на аграрну біомасу та капіталізацією біогазової індустрії) дозволяє Україні трансформуватися у провідного постачальника низьковуглецевої «зеленої» продукції, яка повністю відповідає стратегічним цільовим імперативам European Green Deal.

По-друге, оптимізація структурного співвідношення низької питомої собівартості та високих якісних параметрів. За умови масштабної реструктуризації прикордонної логістичної інфраструктури, інтеграції європейських залізничних стандартів колії та тотальної цифровізації систем наскрізної простежуваності (traceability), вітчизняні агропродовольчі товари здатні успішно конкурувати за критеріями безпечності з продукцією безпосередніх виробників Франції чи Німеччини, утримуючи при цьому стійкі цінові переваги.

По-третє, диверсифікація експортного потенціалу через освоєння нових нішевих сегментів. Наростаючий у повоєнний період глобальний дефіцит продовольчих ресурсів та інтенсифікація кліматичних змін у регіоні Південної Європи відкривають для України преміальні високомаржинальні ринкові ніші в ЄС, орієнтовані на індустріальне ягідництво, вирощування горіхоплідних

культур, сертифіковане бджільництво, а також крафтовий сегмент глибокої переробки м'ясо-молочної сировини.

З метою комплексного аналітичного узагальнення стратегічних орієнтирів, архітекtonіки та довгострокових прогнозів трансформації вітчизняних експортних потоків, у таблиці 3.2 систематизовано ключові етапи, інструментарій та очікувані результуючі ефекти інтеграційного процесу в умовах некомерційного регулювання.

Таблиця 3.2 – Стратегічна дорожня карта мінімізації нетарифного тиску та довгострокової інтеграції АПК України до ринку ЄС [50-52, 75, 78-80]

Етап інтеграції / Період	Ключове регуляторне завдання	Інструменти реалізації	Очікуваний ефект для аграрного експорту
Короткостроковий (Воєнний стан)	Усунення логістичних блокад та тотальна цифровізація	Інтеграція національних реєстрів із системою <i>TRACES</i> <i>NT</i> , розбудова «сухих портів»	Скорочення затримок на кордоні, стабілізація поставок зернових та олійних культур
Середньостроковий (Перші роки повоєнного відновлення)	Глибока технологічна та екологічна модернізація	Підписання Угоди АСАА, масове впровадження «активного ХАССП» та ESG- критеріїв	Повне скасування повторного СФС- контролю на ВСР, вихід МСП на ринки великого рітейлу ЄС
Довгостроковий (Набуття повноправного членства в ЄС)	Повна інституційна конвергенція та включення в САР	Входження в Спільну аграрну політику ЄС, пряме отримання європейських субсидій	Ліквідація поняття «нетарифний бар'єр», трансформація України в головного продовольчого гаранта ЄС

Аналітична оцінка запропонованої стратегічної дорожньої карти, деталізованої у таблиці 3.2, переконливо доводить, що послідовна, поетапна та інституційно узгоджена реалізація зазначених трансформаційних етапів дозволить повністю нівелювати деструктивний нетарифний пресинг і мінімізувати транзакційні витрати вітчизняних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Юридично й економічно обґрунтовано, що фінальна інтеграційна точка – набуття Україною статусу повноправного члена

Європейського Союзу остаточно ліквідує митні кордони та інфраструктурні затримки на прикордонних інспекційних постах. Це призведе до фундаментальної зміни парадигми регулювання, за якої некомерційні обмеження втрачуть функцію зовнішнього протекціоністського бар'єру та трансформуються у внутрішні уніфіковані стандарти спільного європейського ринку. Для національного агропромислового комплексу така інституційна конвергенція забезпечить сталий, прогнозований та довгостроковий розвиток, відкриваючи безперешкодний доступ до наднаціональних фондів фінансової підтримки Спільної аграрної політики і закріплюючи за Україною статус стратегічного гаранта продовольчої безпеки європейського континенту.

Слід узагальнити, що формування ефективної макроекономічної системи мінімізації нетарифного тиску в специфічних умовах тривалого воєнного стану вимагає проактивної інституційної ролі держави, спрямованої на розгортання некомерційних стимулів та залучення донорських фінансових ресурсів. Стратегічним напрямом фінансового сприяння модернізації суб'єктів АПК є адаптація державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» шляхом виділення пільгових інвестиційних лімітів для малого та середнього бізнесу на покриття витрат із сертифікації та закупівлі пакувального обладнання. Поряд із цим, інституційне нівелювання ризиків передбачає активізацію діяльності Експортно-кредитного агентства у сфері воєнно-політичного страхування контрактів та нарощування інформаційно-консультаційного потенціалу Офісу з розвитку підприємництва та експорту. На рівні логістичної інфраструктури ключовим інструментом ліквідації простоїв транспорту є масштабний перехід до моделі спільного митно-санітарного контролю за принципом «єдиного вікна» та розширення європейської колії вглиб прикордонних регіонів. Довгостроковий вектор повоєнної інтеграції вітчизняного агросектору має базуватися на диверсифікації експортних потоків через освоєння преміальних нішевих сегментів і капіталізацію біоенергетичних ланцюгів відповідно до екологічних трендів European Green Deal.

Таким чином, послідовна реалізація розробленої триетапної дорожньої карти забезпечить повну ліквідацію митних кордонів у процесі набуття повноправного членства в ЄС, трансформуючи жорсткі зовнішні бар'єри Європейського Союзу в сталі внутрішні стандарти спільного ринку.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило здійснити комплексне теоретико-методологічне обґрунтування та прикладне емпіричне оцінювання архітектури некомерційного регулювання, що визначає умови функціонування Національного аграрного продовольчого експорту на ринку Європейського Союзу. В умовах воєнного стану та прискореної євроінтеграції України системний аналіз інструментів некомерційного тиску ЄС набув особливого інституційного та макроекономічного значення для забезпечення стабільності національного АПК. Систематизація отриманих результатів та розроблених стратегічних рекомендацій дозволила сформулювати наступні узагальнені науково-практичні висновки відповідно до поставлених дослідницьких завдань:

а) аналітичне узагальнення теоретико-методологічних засад дослідження дозволило встановити, що в умовах сучасної глобалізації світового господарства відбувся тектонічний зсув міжнародної торговельної політики від цінової конкуренції до суворої відповідності стандартам якості та безпечності товарних потоків. Еволюція наукової думки підтверджує послідовну зміну концептуальних парадигм – від класичної «тарифної моделі» прямого макроекономічного обмеження імпорту та «бар'єрної моделі» прихованого протекціонізму до новітньої «регуляторно-якісної парадигми» періоду 2020-2025 років, у межах якої некомерційні обмеження розглядаються як дієві інструменти формування конкурентної структури ринків. Систематизація поглядів провідних зарубіжних та вітчизняних вчених засвідчила двоїстий вплив нетарифного регулювання, що полягає в одночасному створенні жорстких процедурно-фінансових фільтрів для неефективних експортерів та стимулюванні інноваційного оновлення технологічної бази тих підприємств, які прагнуть здобути довгострокові конкурентні переваги на світовому продовольчому ринку.

б) інституційна структура некомерційного контуру Європейського Союзу щодо аграрного експорту має виражену дворівневу архітектуру, яка інтегрує безпосередні інструменти нормативного тиску та правові механізми їх подолання в межах інтеграційного коридору. Обґрунтовано, що сучасна європейська модель базується на філософії наскрізного моніторингу безпечності харчового ланцюга «від ферми до столу», де якісні санітарні та фітосанітарні заходи, а також технічні регламенти, засновані на наукових оцінках, виступають імперативними умовами доступу на ринок. Паралельно функціонує адміністративно-кількісний контур обмежень, який через механізми тарифного квотування, ліцензування чутливих товарів та жорсткі прикордонні процедури документальної верифікації у наднаціональній цифровій системі забезпечує оперативне балансування внутрішнього ринку країн ЄС та захист європейських виробників.

в) емпіричний аналіз динаміки, товарно-галузевої структури та географічного розподілу українського аграрного експорту підтвердив наявність глибоких структурних трансформацій, зумовлених одночасною дією євроінтеграційних переваг та деструктивних воєнно-логістичних факторів. Встановлено, що внаслідок блокади традиційних морських маршрутів відбулося різке зростання ролі ринку ЄС, частка якого в сумарному аграрному експорті України збільшилася з 31,4% у 2020 році до 58,0% у 2025 році, при стабільному домінуванні сировинних груп рослинного походження (кукурудзи, пшениці, олійних культур та олій). Географічний контур торгівлі остаточно перейшов від ринково-орієнтованої до логістично-орієнтованої моделі з концентрацією понад 42,7 поставок через сухі порти Польщі та Румунії, що спровокувало протекціоністський супротив локальних фермерських асоціацій і змусило Європейський Союз перейти до політики «контрольованого відкриття» ринку за допомогою механізму «аварійних гальм».

г) результати такого структуровано-вартісного моделювання та експертного оцінювання інтенсивності некомерційного тиску ЄС дозволили

виявити чітку галузеву асиметрію бар'єрності: найвищий кумулятивний індекс навантаження зафіксовано в м'ясній індустрії через наджорсткий ветеринарний нагляд, тоді як рослинні олії характеризуються найнижчим рівнем тиску. Крім того, інфраструктурна процедура контролю прикордонних постів діє як прихований нетарифний податок. Оскільки, через тривалі часові лаги та простої транспорту завдає компаніям логістичних збитків та підвищує ризики нотифікацій й відхилення експортних партій товару.

д) розробка стратегічних напрямів модернізації виробничих процесів в умовах воєнного стану доводить безальтернативність переходу національного бізнесу від формального отримання сертифікатів до впровадження концепції «активного цифрового НАССР» на основі хмарних технологій безперервного контролю критичних точок. На мікроекономічному рівні мінімізація некомерційних обмежень потребує тотальної віртуалізації сертифікаційних процесів через пряму інтеграцію національних баз даних із європейською платформою, а також формування горизонтальних сертифікаційних пулів для суб'єктів малого та середнього бізнесу задля спільного фінансування аудитів за європейським стандартом.

е) обґрунтовано, що нівелювання квотно-адміністративного та інфраструктурного тиску на макроекономічному рівні вимагає побудови тривекторної архітектури державної підтримки, яка поєднує інструменти пільгового інвестиційного кредитування програми «5-7-9%», воєнно-політичне страхування експортних контрактів через ЕКА та посилення інформаційно-консультаційного потенціалу Експортного офісу. На рівні прикордонної інфраструктури ключовим інструментом ліквідації простоїв транспорту є впровадження моделі спільного контролю за принципом «єдиного вікна», продовження європейської залізничної колії углиб західних областей та залучення безповоротних грантів програми ЄС. Послідовна реалізація стратегії забезпечить повну ліквідацію митних кордонів у процесі набуття повноправного членства в ЄС, трансформуючи жорсткі зовнішні

бар'єри в сталі внутрішні стандарти єдиного ринку і закріплюючи за Україною статус стратегічного гаранта продовольчої безпеки європейського континенту.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ

1. Bhagwati J. N. Protectionism. Cambridge, MA : MIT Press, 1988. 147 p.
2. Santeramo F. G., Lamonaca E. On the trade effects of bilateral SPS measures in developed and developing countries. *The World Economy*. 2022. Vol. 45, No. 10. P. 3109–3145. DOI: 10.1111/twec.13256.
3. Butenko O., Kot O., Kozub V. The Impact of Non-Tariff Barriers of the EU on the Export of Key Agrarian Goods of Ukraine. *Journal of European Economy*. 2025. Vol. 24, No. 4. P. 579–597. DOI: 10.35774/jee2025.04.579.
4. Беззубченко О. А., Бондаренко П. В.. Оцінка впливу нетарифних заходів на ефективність регулювання зовнішньої торгівлі України та ЄС. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*, 2018. Вип. 15, С. 44-51
5. Губа М. О., Панасейко І. М. Проблеми нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах дії зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. *Бізнес Інформ*. 2017. № 2. С. 50-54.
6. Подра О. П., Петришин Н. Я., Ноджак Л. С. Особливості класифікації та використання заходів нетарифного регулювання. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми економіки та управління”*. 2021. № 2 (8). С. 98-108. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi2021.02.098>
7. Корнева Т. В. (2005). Необхідність визначення понять заходів тарифного та нетарифного регулювання при переміщенні товарів через митний кордон України. *Митна справа*, 2005. № 1, С. 9-100.
8. Тищенко В. Ф., Найденко О. Є., Остапенко В. М. Реалізація методів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в митній справі. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 35. С. 299-307. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-43>

9. Шевчук С. В. Нетарифне регулювання як важливий механізм забезпечення митних інтересів держави. *Економіка та держава*. 2019. № 3. С. 71-77. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.3.71>
10. UNCTAD. Tariffs, trade agreements, non-tariff measures and trade defence measures. Key Statistics and Trends in Trade Policy 2024. URL: <https://unctad.org/publication/key-statistics-and-trends-trade-policy-2024> (дата звернення 04.03.2026).
11. Бережнюк І. Г., Несторишин І. В. Нетарифне регулювання як основний елемент зовнішньоекономічної політики Європейського Союзу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 118 (частина І), С. 145-151
12. World Trade Organization (WTO). Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS Agreement). 1995. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/sps_e/spsagr_e.htm (дата звернення 04.03.2026).
13. World Trade Organization (WTO). Integrated Trade Intelligence Portal (ITIP): Goods – Non-Tariff Measures. 2021. URL: <http://itip.wto.org/goods/Forms/GraphView.aspx> (дата звернення 05.03.2026).
14. Baldwin, R. E. (1972). Non-tariff Distortions of International Trade, *The Economic Journal* 82, no. 325, 265–266. DOI: <https://doi.org/10.2307/2230243>
15. Світовий ринок товарів: підруч. для студ. вищ. навч. закл. за ред.. А.А. Мазаракі, Т.М, Мельник. К.: Київ нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 720 с.
16. Козик В.В., Панкова Л.А., Григор'єв О.Ю., Босак А.О. Зовнішньоекономічні операції і контракти: Навч. посіб. 2-е вид., перероб. і доп. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 608с.
17. Hoekman B. M., Kostecki M. M. *The Political Economy of the World Trading System: The WTO and Beyond*. Oxford : Oxford University Press, 2009. 752 p.
18. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). *International Classification of Non-Tariff Measures: 2019 version*. New York ;

Geneva : United Nations, 2019. 96 p. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ditctab2019d5_en.pdf (дата звернення 05.03. 2026).

19. Оцінка інтеграції України до європейського економічного простору : кол. моногр.за заг. ред. д.е.н., проф. О.О. Борзенко ; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». К., 2021. 486 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/> (дата звернення 18.03.2026).

20. Портер М. Конкурентна стратегія: техніки аналізу галузей і конкурентів. Київ : Наш Формат, 2020. 494 с.

21. Ghodsi M., Stehrer R. Non-tariff measures and the quality of imported products. *World Trade Review*. 2022. Vol. 21, No. 1. P. 34
URL: <https://wiiw.ac.at/non-tariff-measures-and-the-quality-of-imported-products-dlp-5440.pdf> (дата звернення 18.03.2026).

22. Santeramo F. G., Lamonaca E. The effects of non-tariff measures on agri-food trade: a review and meta-analysis. *Journal of Agricultural Economics*. 2020. Vol. 71, No. 3. P. 595–621

23. Шнипко О. С. Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації. монографія. Київ : Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2009. 456 с.

24. Gourdon J., Stone S., van Tongeren F. Non-tariff measures in agriculture. OECD Food, *Agriculture and Fisheries Papers*. 2020. No. 147. 19 p. DOI: <https://doi.org/10.1787/81933f03-en>

25. Cadot O., Gourdon J., van Tongeren F. Estimating Ad Valorem Equivalents of Non-Tariff Measures: Combining Price-Based and Quantity-Based Approaches. OECD Trade Policy Papers. 2018. No. 215. 29 p. DOI: <https://doi.org/10.1787/f3cd5bdc-en>

26. Fell J., Duver A. Non-tariff measures: a methodology for the quantification of bilateral trade effects of policy measures at a product level. *Applied Economics*. 2024. Vol. 56, No. 36. P. 4374–4388. DOI: <https://doi.org/10.1080/00036846.2023.2211336> (дата звернення 18.03.2026).

27. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). International Classification of Non-Tariff Measures: 2019 Version. New York ; Geneva: United Nations, 2019. 96 p. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ditctab2019d5_en.pdf (дата звернення 18.03.2026).

28. European Commission. The Common Agricultural Policy at a Glance. Brussels: European Commission, 2024. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-glance_en (дата звернення 12.04.2026).

29. European Commission. Farm to Fork Strategy: For a Fair, Healthy and Environmentally-Friendly Food System. Brussels : European Commission, 2020. URL: https://food.ec.europa.eu/horizontal-topics/farm-fork-strategy_en (дата звернення 12.04.2026).

30. World Trade Organization. World Trade Report 2023: Re-globalization for a Secure, Inclusive and Sustainable Future. Geneva : WTO, 2023. 164 p. URL: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr23_e.htm (дата звернення 12.04.2026).

31. European Commission. The Common Agricultural Policy at a Glance. Brussels: European Commission, 2024. URL: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-glance_en (дата звернення 18.04.2026).

32. World Trade Organization. Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS Agreement). Geneva: WTO, 1995. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/sps_e.htm (дата звернення 18.04.2026).

33. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. 2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 22.04.2026).

34. Українська зернова асоціація. Стан зовнішньої торгівлі продуктами АПК. URL: <https://uga.ua/eksportni-rokazniki> (дата звернення 24.04.2026).

35. Eurostat. Trade in goods with Ukraine: agriculture and agri-food statistics. Luxembourg: European Commission, 2025. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/ukraine/trade-agriculture> (дата звернення 24.04.2026).

36. Landlord.ua. ЄС збільшив безмитні квоти на українську агропродукцію: більше пшениці, цукру і м'яса птиці. URL: <https://landlord.ua/news/yes-zbilshyv-bezmytni-kvoty-na-ukrayinsku-agroprodukciiu-bilshe-pshenyци-czukur-i-myasa-ptyci> (дата звернення 24.04.2026).

37. Eurostat. Agriculture database. Luxembourg: European Commission, 2025. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/agriculture/database> (дата звернення 24.04.2026).

38. European Commission. EU–Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) under the Association Agreement. Brussels : European Commission, 2025. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/ukraine_en (дата звернення 28.04.2026).

39. United Nations. UN Comtrade Database / World Integrated Trade Solutions (WITS): Ukraine trade in agricultural products. New York : UN Statistics Division, 2025. URL: <https://wits.worldbank.org/> (дата звернення 28.04.2026).

40. Левчук О. В. Економічні аспекти співробітництва України з країнами Європейського Союзу. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України*. 2023. № 1(77). С. 32-39. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2023-1-77/32-39>

41. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). FAOSTAT Statistical Database: Trade - Crops and livestock products. Rome : FAO, 2025. URL: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/TCL> (дата звернення 02.05.2026).

42. Державна служба статистики України. Зовнішня торгівля України товарами (статистичний збірник). Київ : Держстат України, 2022. 132 с.

URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/05/zb_zt_2022.pdf (дата звернення 02.05.2026).

43. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Експорт зернових культур України (оперативні дані). Київ, 2025. URL: <https://minagro.gov.ua/> (дата звернення 02.05.2026).

44. Council of the European Union. Ukraine: Council backs the renewal of EU's autonomous trade measures. Brussels, 2024. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/pressreleases/2024/04/08/ukraine-council-backs-the-renewal-of-eu-s-autonomous-trade-measures/> (дата звернення 05.05.2026).

45. Переліки тарифних квот, а також ставок увізного мита в межах квот та поза межами квот для України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=d186a359-3cd3-4865-8537-568e8aedcaed&title=PerelikiTarifnikhKvot> (дата звернення 05.05.2026).

46. European Commission. Solidarity lanes: EU-Ukraine trade transport routes. Brussels: European Commission, 2024. URL: https://transport.ec.europa.eu/ukraine-solidarity-lanes_en

47. European Commission. Official Controls Regulation (EU) 2017/625: Costs of sanitary and phytosanitary controls at border inspection posts. Brussels: European Union, 2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32017R0625> (дата звернення 06.05.2026).

48. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). Non-Tariff Measures and Trade Costs in Agri-Food Trade. Rome : FAO, 2023. URL: <https://www.fao.org> (дата звернення 06.05.2026).

49. European Commission. Rapid Alert System for Food and Feed (RASFF) Portal. Brussels : European Commission, 2026. URL: https://food.ec.europa.eu/safety/rasff_en (дата звернення 08.05.2026).

50. Притула Х. М., Калат Я. Я., Томашик Л. С., Кирик І. М. Логістичні виклики реалізації експортного потенціалу України в умовах війни.

Регіональна економіка. 2025. № 3(117). С. 136–146. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2025-3-12>

51. Шубравська О. В., Прокопенко К. О., Удова Л. О. Трансформація продовольчого ринку Європейського Союзу і перспективи України. *Статистика України*. 2025. № 4. С. 39-48. Doi: 10.31767/su.4(111)2025.04.04

52. Кропивко М. М. Гадзало А.Я. Напрями диверсифікації постачання вітчизняної агропромислової продукції на ринок ЄС. *Вісник аграрної науки*. 2024. № 12. С. 72-78.

53. Тімченко О. Л. Вплив воєнного стану на експорт аграрної продукції з України. *Ефективна економіка*. 2023. № 9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.9.32>

54. Пришляк К., Семененко Ю., Буяк Л. Цифрова трансформація агропідприємств з допомогою ERP-систем. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2024. DOI: [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2024-32\(60\)-4-10](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2024-32(60)-4-10)

55. FAO. Ukraine: Digital transformation of agriculture and resilience under crisis conditions. Rome : FAO, 2024. URL: <https://www.fao.org> (дата звернення 08.05.2026).

56. Кабінет Міністрів України. *Report on Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union for 2023*. Kyiv : Government Office for Coordination of European and Euro-Atlantic Integration, 2024. 104 p. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Report-on-implementation-of-the-Association-Agreement-between-Ukraine-and-the-European-Union-for-2023.pdf> (дата звернення 10.05.2026).

57. Розвиток логістично-транспортної інфраструктури прикордонних областей Західного регіону України. Порівняльна системна оцінка: наук. аналіт. доп. / наук. ред. Х. М. Притула. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2023.

58. European Commission. *EU Food Safety and Quality Standards*. Brussels : European Commission, 2024. URL: <https://food.ec.europa.eu> (дата звернення 10.05.2026).

59. Україна розширює можливості експорту до ЄС: до TRACES NT інтегровано шість нових форм сертифікатів. *Дія.Бізнес*. 2025. URL: <https://business.dii.gov.ua/news/ukraina-rozshyriuie-mozhlyvosti-eksportu-do-yes-do-traces-nt-intehrovano-shist-novykh-form-sertyfikativ> (дата звернення 12.05.2026).

60. Temporary increased official controls and emergency measures on foods from certain third countries: January 2025 update. *AGRINFO Platform: Report Book*. URL: <https://agrinfo.eu/book-of-reports/rasff-notifications-in-august-2025/> (дата звернення 12.05.2026).

61. Regulation (EC) No 178/2002 of the European Parliament and of the Council of 28 January 2002 laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Safety Authority and laying down procedures in matters of food safety. *Official Journal of the European Communities*. 2002. L 31. P.1-24. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32002R0178> (дата звернення 12.05.2026).

62. European Commission. *The European Green Deal*. Brussels : European Commission, 2019. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (дата звернення 08.05.2026).

63. Українські аграрії приєдналися до програми «Байер» з декарбонізації сільського господарства в Європі. *AgroONE*. 2021. URL: <https://www.agroone.info/agronews/vugleceva-iniciativa-bajier-ukrainski-agrarii-priednalis-do-programi-bajier-z-dekarbonizacii-silskogo-gospodarstva-v-ievropi> (дата звернення 14.05.2026).

64. Собкевич О. В., Шевченко А. В., Русан В. М., Жураковська Л. А.; за ред. Жаліла Я. А. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни :

аналіт. доп. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2023. 49 с.
URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.04> (дата звернення 14.05.2026).

65. Regulation (EU) 2018/848 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 on organic production and labelling of organic products and repealing Council Regulation (EC) No 834/2007. *Official Journal of the European Union*. 2018. L 150. P. 1-92.
URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2018/848/o> (дата звернення 14.05.2026).

66. Гончаренко В. В., Пожар А. А. Економічні ефекти декарбонізації енергетичного сектора ЄС: роль відновлюваної енергетики у трансформації енергоринків. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 76. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-89> (дата звернення 16.05.2026).

67. Уряд затвердив План для реалізації програми Ukraine Facility. Урядовий портал: сайт. 18.03.2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyyv-plan-dlia-realizatsii-prohramy-ukraine-facility> (дата звернення 16.05.2026).

68. Індикатори Плану для Ukraine Facility 2024-2027. Міністерство економіки України: сайт. 2024. URL: http://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/04/indikatori-pu_ukr.pdf (дата звернення 16.05.2026).

69. Державна програма «Доступні кредити 5-7-9%»: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 (зі змінами). *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF> (дата звернення 16.05.2026).

70. Офіс з розвитку підприємництва та експорту України. *Офіційний вебсайт*. URL: <https://www.business.diia.gov.ua/export/office> (дата звернення 08.05.2026).

71. Притула Х. М., Калат Я. Я., Томашик Л. С., Кирик І. М. Логістичні виклики реалізації експортного потенціалу України в умовах війни.

Регіональна економіка. 2025. № 3(117). С. 136–146. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2025-3-12>

72. Ichenko O. Common customs transit procedure for Ukraine: legal aspects. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2023. No. 1. P. 1-8. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2023.1.12>

73. Dumanska I. Yu., Spivak A. Yu. NCTS as implementation of the European digital practice of common transit in Ukraine. *Innovation and Sustainability*. 2022. No. 4. P. 60-70. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.4.60.70>

74. Zaiats V. V., Tylor V. V., Kurylov V. Joint transit procedure: strategy and state of implementation in Ukraine. *World of Finance*. 2022. No. 3. P. 83–95. <https://doi.org/10.35774/sf2022.03.083>

75. Melnyk T. V., Kovalova M. V. Foreign trade of Ukraine in the context of the common transit procedure. *Ius Modernum*. 2023. Vol. 130. DOI: [https://doi.org/10.31617/3.2023\(130\)01](https://doi.org/10.31617/3.2023(130)01)

76. Fostolovych V., Mykhalchyshyna L., Simanaviciene Z. International cooperation in the conditions of the NCTS joint transit system: in Ukrainian dimension. *Public Policy and Accounting*. 2023. No. 7. DOI: [https://doi.org/10.26642/ppa-2023-1\(7\)-47-53](https://doi.org/10.26642/ppa-2023-1(7)-47-53)

77. Kapitanets S. V., Brendak A. I. Determinants of the national application of the New Computerized Transit System (NCTS). *Economy and Society*. 2022. No. 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-84>

78. Ruda T. V., Dziurhaliuk U. O. Prerequisites for the introduction of the common transit procedure in Ukraine. *Innovative Economy*. 2022. No. 4. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.4.5>

79. Єдиний експортний веб-портал від Дія.Бізнес. URL: https://export.gov.ua/811-dashbord_eksportnogo_potentsialu_regioniv (дата звернення 20.05.2026).

80. Перегуда Ю. Експорт та імпорт аграрної продукції в умовах глобального регулювання та міжнародної торгівлі. *Економіка та суспільство*. 2023. (54). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-92>

ДОДАТОК А

Таблиця А.1 - Теоретико-методологічні підходи вчених до трактування нетарифних обмежень

Учений / школа	Походження	Визначення нетарифних обмежень	Ключовий акцент підходу
J. Bhagwati	США	Нетарифні обмеження розглядаються як будь-які інструменти торговельної політики, що впливають на обсяги торгівлі без застосування митних тарифів	Акцент на економічному ефекті викривлення торгівлі
R. Baldwin	США	Сукупність адміністративних та технічних заходів, які змінюють умови доступу товарів на ринок	Регуляторний та адміністративний характер бар'єрів
B. Hoekman	ЄС/США	Інструменти державної політики, що обмежують торгівлю через стандарти, квоти та регулювання ринку	Інституційний підхід до торговельних обмежень
UNCTAD (аналітична школа)	міжнародна організація	Нетарифні заходи – це всі політичні інструменти, крім мит, що впливають на ціни або обсяги міжнародної торгівлі	Комплексний підхід (ціновий і кількісний ефект)
WTO (нормативний підхід)	міжнародна організація	Нетарифні заходи – регуляторні інструменти, які можуть бути дозволені лише за умови наукового обґрунтування та недискримінаційності	Правовий та регуляторний контроль
М. Портер (опосередковано)	США	Нетарифні вимоги розглядаються як частина конкурентного середовища, що формує стандарти якості та інноваційність виробництва	Конкурентоспроможність через стандарти

І. І. Дахно	Україна	Нетарифні обмеження – це система заходів державного регулювання, які впливають на експорт та імпорт без використання митних ставок	Адміністративно-правовий підхід
В. В. Козик	Україна	Сукупність інструментів зовнішньоекономічної політики, що регулюють доступ товарів на ринок через квоти, ліцензії та стандарти	Інструментальний підхід
Т. М. Мельник	Україна	Нетарифні бар'єри – це приховані та явні обмеження міжнародної торгівлі, які впливають на конкурентоспроможність експортерів	Акцент на прихованому протекціонізмі
О. В. Шнипко	Україна	Регуляторні заходи держави, що змінюють умови конкуренції на зовнішніх ринках через стандартизацію та сертифікацію	Техніко-регуляторний підхід